

Sofia Kalpazidou

Påbyggnadskursen i statsvetenskap

Statsvetenskapliga institutionen

Stockholms Universitet HT 2004

Handledare: Lars Lindström

”Den här klasskampen tar aldrig slut”

**Den svenska fackföreningsrörelsen och förekomsten av dokumentlösa
arbetare - fackliga strategier inför en globaliserad värld.**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	sid. 1
Utgångspunkter och syfte.....	1
Teoretiska utgångspunkter.....	2
Analysverktyg.....	11
Frågeställningar.....	13
Material och urval.....	13
Avgränsningar.....	14
Metod.....	15
Källkritik.....	15
Begrepp.....	16
Disposition.....	16
FACKET OCH DE DOKUMENTSLÖSA – VAL AV STRATEGIER	17
Avsaknaden av strategier.....	17
Motiv till åtgärder.....	17
Fackliga åtgärder riktade mot arbetsgivare.....	19
Fackliga åtgärder för dokumentlösa.....	20
Organisering av dokumentlösa.....	21
Övrigt stöd till dokumentlösa.....	24
Projektet ”Ordning och reda”.....	24
Myndigheternas ansvar.....	26
Kontroller av arbetsplatser.....	27
Informationsspridning och kommunikation.....	29
Samarbete med fackföreningar i andra länder.....	30
Biståndsverksamhet.....	30
Inställning till migrationspolitiken.....	30
Inställning till den informella arbetsmarknaden.....	33
Resonemang om globaliseringsfenomen.....	33
Sammanfattning av strategier och tillvägagångssätt.....	35
VEM ÄR FACKET TILL FÖR? ANALYS AV STRATEGIER	36
Särintressen eller gemensamma klassintressen?.....	36
Exkludering eller inkludering?.....	37
Protektionism eller internationalism?.....	40
Facket och globaliseringsfenomenen.....	41
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	42
EGNA KOMMENTARER	44

INLEDNING

För en tid sedan utförde Byggnadsarbetareförbundet i Skåne kontroller över arbets- och uppehållstillstånd hos utländska byggnadsarbetare. Målet sades vara att förhindra svartarbete och försvara kollektivavtalsrätten. En debatt om fackens inställning till ”illegal arbetskraft” uppstod i media och fackföreningsrörelse. Kritikerna menade att förbundet agerade protektionistiskt och utestängande gentemot den svarta, utländska arbetskraften och att man istället för att kontrollera, borde ägna sig åt att organisera arbetarna.¹

Byggnadsarbetareförbundets agerande väcker många intressanta och relevanta frågor i en värld som alltmer präglas av nationalstatens förändrade roll, kapitalets ökade fria rörlighet och medföljande ökade migrationsströmmar. Den ekonomiska globaliseringsprocess som pågår innebär att kapitalet lättare kan mobilisera sig dit profitmaximeringen är störst – och där arbetskraften är billigare. En sådan hotbild blir vanligare för allt fler arbetare i Sverige. Samtidigt nedmonteras nationalstaten och välfärdssamhället. De fenomen som kännetecknar periferin, massarbetslöshet, ökad fattigdom och marginalisering, flyktingströmmar samt en växande informell ekonomi, sägs nu uppkomma i själva ”centrum”. Bemöter den svenska fackföreningsrörelsen dessa processer och förändringar, och hur i så fall? En motsvarande anpassning av fackliga motståndet och organiserandet av arbetare till en allt mer globaliserad arbetsmarknad och ekonomi kan i så fall ses som nödvändig. Kan man finna spår av detta hos den svenska fackföreningsrörelsens strategi gentemot förekomsten av dokumentlösa arbetare inom den informella ekonomin?

Utgångspunkter och syfte

En av arbetar- och fackföreningsrörelsens huvudidéer har traditionellt varit att arbetarklassen har gemensamma intressen som överskrider nationsgränserna. I en allt mer globaliserad värld där kapitalet rör sig friare men där arbetskraften förblir reglerad, förändras inte bara den internationella arbetsdelningen utan också klassammansättningen inom nationalstaterna. Ett exempel är flyktingar utan legal status (utan arbets- och uppehållstillstånd) som exploateras inom den informella ekonomin. Även i Sverige finns en sådan informell ekonomi där utländsk arbetskraft utan arbets- och/eller uppehållstillstånd kan finna arbete. De dokumentlösa arbetarnas utsatta position utnyttjas av företagen och deras arbete betalas till underpriser med

¹ Lotta Holmberg, ”Organisera de papperslösa”, *Arbetaren* nr 5/2002, sid. 18.

svarta löner som exkluderar sociala avgifter. Fackföreningsrörelsen i Sverige är som många andra fackföreningsrörelser anpassade och knutna till nationalstatens territoriella gränser. När nationalstatens funktion och legitimitet förändras och delvis försvagas, borde rimligen även fackföreningarnas uppdrag som ”försvarare av nationella ekonomiska intressen” försvagas och förlora i legitimitet.

Mitt syfte är att analysera och tolka de strategier och tillvägagångssätt som den svenska fackföreningsrörelsen väljer inför förekomsten av utländsk arbetskraft utan arbets- och uppehållstillstånd (dokumentslös arbetskraft) på den svenska informella arbetsmarknaden.

Teoretiska utgångspunkter

Jag vill placera mitt syfte och mina frågeställningar i en bredare kontext och tar därför nedan upp för min uppsats relevanta diskussioner från forskningen om globaliseringsprocesserna och om fackföreningsrörelsen i allmänhet. De flesta av de teorier som presenteras är kopplade till den marxistiska traditionen, den neomarxistiska teorin samt den postkoloniala kritiken.

Ekonomisk globalisering och kapitalets maktposition

Ankie Hoogvelt beskriver den process som kallas för globalisering som en radikal, kvalitativ förändring i kapitalismens historia och med avgörande nya inslag i den ekonomiska organiseringen av produktionen. Den tidigare utvecklings- och produktionsmodellen, fordismen, som var industribetonande och begränsad till nationalstatens gränser verkar nu ersättas av en mer nyliberal ackumuleringsregim.² Samtidigt med denna ekonomiska utveckling tycks nationalstatens suveränitet och autonomi enligt många försvagas. En ökad internationalisering av produktion och marknader kan då innebära att nationalstatens integritet som en enhetlig politisk ekonomi undermineras.³

Den ekonomiska globaliseringen kännetecknas bland annat av kapitalets ökade fria rörlighet över nationsgränserna och framväxten av transnationella företag. Detta innebär bland annat att företagen lättare kan flytta produktionen dit produktionskostnaderna är lägst. En av följderna är att nationalstaterna blir konkurrenter om företagens produktion vad gäller låga arbetskostnader, skattesatser m.m. Hoogvelt menar att endast vetskapen om denna globala

² Ankie Hoogvelt, (2001), *Globalization and the postcolonial world*, Basingtoke: Palgrave, s. 95 – 113 och 119.

³ Hoogvelt (2001), s. 65 och 149; John Markoff, (2000) ”Globalization and the future of democracy”, *Journal of world system research*, Vol. VI, nr. 3.

konkurrens skapar en anpassning hos individer, grupper och länders regeringar till den pris- och kvalitetsstandard som krävs för att bli konkurrensduglig. Hos lönearbetare skapas föreställningar om det oundvikliga i att företagen måste flytta produktionen om lönerna eller de sociala kostnaderna är för höga. Denna situation ger företagen en fördelaktig förhandlingsposition gentemot de som ställer krav. Ibland räcker det med att det föreligger ett hot om produktionsflytt för att få igenom sänkta kostnader eller andra fördelar.⁴

Periferi skapas i kärnan

Utvecklingen i världsekonomin karaktäriseras även av att den geografiska polariseringen mellan kärna och periferi förändras till att snarare handla om en social relation som överskrider nationalstatens gränser och territorium.⁵ Hoogvelt menar att den globala arbetsfördelningen av idag följer den ekonomiska geografien i allt mindre utsträckning, och förvandlas snarare till att bli en social relation mellan kärn- och periferiområden. Företagen kan plocka isär produktionen och placera de delar som är arbetskraftsintensiva i låglöneområden. De informations- och teknikintensiva delarna kan å andra sidan, tack vare globaliseringens ”ihoptryckande” av tid och rum, äga rum i vilken del av världen som helst. Detta leder till att relationen mellan kärna och periferi allt mer skär genom nationella och geografiska gränser. Istället skapas det segment av periferin inom själva kärnan och vice versa, kärnområden växer fram inom periferin.⁶ Arbetskraftens absoluta kostnad blir en allt mer betydelslös faktor och delar av världens befolkning går från att varit exploaterade till att bli irrelevanta för kapitalet. Detta exkluderande av en allt större del av världens befolkning berör även en betydande del av befolkningen i kärneekonomierna.⁷ Reservarmén av arbetare ökar i både kärna och periferi. I denna grupp finns bland annat arbetslösa, fattiga och marginaliserade.⁸

Arbetskraften i globaliseringsprocessen

Samir Amin påpekar att medan de finansiella flödena och handeln liberaliseras och rör sig allt friare över nationsgränserna, kontrolleras arbetsmarknaden och de internationella migrationsflödena. Amin pekar också på att globaliseringsprojektet i periferin inte lett till absorbering av

⁴ Hoogvelt (2001), s. 134 –135.

⁵ Hoogvelt (2001), s. 76.

⁶ Hoogvelt (2001), s. 136 – 138.

⁷ Hoogvelt (2001), s. 92 och 119.

⁸ Samir Amin, (2000), ”Economic globalism and political universalism: conflicting issues?”, *Journal of world system research*, Vol. VI, No. 3, s. 602 – 603.

arbetskraftsreserven, så som skedde tidigare i kapitalismens historia i kärnländerna. Istället ökar andelen av världens befolkning som tillhör denna reserv.⁹ Arbetskraftsflödena ser olika ut beroende på vilken sorts arbetskraft det handlar om. En liten del av arbetskraften som ägnar sig åt kunskapshanteringen inom produktionen, exempelvis marknadsföringsexperter, revisorer och konsulterande specialister av olika slag, är extremt mobila och eftertraktade. De kan därför lätt flytta dit de får högst pris för sitt arbete. Det motsatta förhållandet råder för arbetskraft som är sysselsatta i den andra delen av produktionskedjan som är bunden exempelvis till råvaruhanteringen. Mobiliteten hos denna del av arbetskraften hejdas också med politiska åtgärder.¹⁰

Exkludering av grupper

Globaliseringen är knuten till social exkludering – fler och fler sociala grupper och delar av befolkningen utesluts från globaliseringens fördelar. Den nya ekonomin som växer fram omfattar endast en social minoritet och har inga ekonomiska behov av den exkluderade majoriteten. Inom nationalstaterna leder den sociala exkluderingen till att det bildas ett tryck för territoriell utdrivning av exkluderade grupper. De ekonomiska och politiska flyktingarna hotar den sociala stabiliteten i de rika delarna av världen dit migrationsströmmarna går.¹¹

Globaliseringen och arbetstagarnas maktposition

För arbetar- och fackföreningsrörelserna har den ekonomiska globaliseringen inneburit att det område inom vilken arbetarrörelserna verkar har markant omformats. Det sker en allmän transnationell försvagning av arbetstagarnas förhandlingsposition. Med ekonomiska kriser och strukturanpassningsprogram följer en politik som innebär åtstramningar, arbetslöshet och sänkningar i reallönerna. Kapitalets ökade mobilitet har lett till att dess maktposition ökat i förhållande till den mer immobila arbetskraften. De fackföreningar som har att göra med investerare och företag som kan omlokalisera sig utan större hänsyn till de nationella territoriernas gränsdragningar kommer troligen att starkt försvagas. Facken har dock kvar möjligheten att organisera sig transnationellt och på så sätt bemöta kapitalets mobiliseringar. Företagen kan ytterligare stärka sin maktposition vid ett överskott av arbetskraft, speciellt om

⁹ Amin (2000), s. 600 – 603.

¹⁰ Hoogvelt (2001), s. 138.

¹¹ Hoogvelt (2001), s. 160 – 161 och 262.

överskottet är kroniskt. Vanligtvis verkar överskottet som en restriktion på arbetarrörelsens maktpotential.¹²

Fackföreningsrörelserna och globaliseringen

I och med de förändrade förutsättningarna för både kapital och arbetskraft har även arbetar- och fackföreningsrörelsens grund för organisering och mobilisering av arbetarklassen förändrats. Fackföreningarna har till mångt och mycket vunnit segrar genom att få igenom nationella arbetslagstiftningar. Med förändringen mot transnationella maktstrukturer har kapaciteten hos fackföreningarnas traditionella sätt att agera och organisera för att flytta fram arbetarnas intressen avtagit. Fackföreningsrörelsens gamla konfliktåtgärder och strategier mot kapitalet är mer eller mindre verkningslösa idag då dess effektivitet i huvudsak är gällande på nationalstatens arena. Exempelvis kan företagen lättare undvika fackföreningarnas press och krav genom att flytta sin produktion till annat land.¹³ Många arbetar- och fackföreningsrörelser i världen är inkorporerade i den nationella statliga apparaten. Nationalstatens kris innebär därför också många gånger fackföreningarnas kris och bidrar till att arbetskraften missgynnas.¹⁴

Begreppet arbetarklass

Arbetarklass är ett centralt marxistiskt begrepp som pekar på en gemensam strukturell position i organiserandet av produktionen inom kapitalistiska samhällen. Ur den gemensamma strukturella positionen följer liknande materiella villkor vilket är grunden för gemensamma klassintressen. Men denna gemensamma position är aldrig total utan har inslag av intern skiktning och segmentering som motverkar gemensamma intressen. I vad mån fackföreningsmedlemmarnas intressen speglar hela arbetarklassens intresse är beroende av en mängd samhällseliga processer. Det finns tendenser inom fackföreningsrörelsen till ekonomism, där medlemmarnas kortsiktiga löne- och arbetsvillkor kommer i förgrunden på bekostnad av ett systemkritiskt agerande. Här finns en central skillnad mellan kamp för fackliga medlemmars intressen och kamp för hela arbetarklassens intressen. Facklig kamp kan därför vara att

¹² Björn Beckman och Anders Sjögren, "Civil society and authoritarianism: Debates and issues – an introduction", i Björn Beckman, Eva Hansson och Anders Sjögren (red), (2001) *Civil society and authoritarianism in the third world. A conference book*, Stockholm: PODSU, s. 8 – 10; Vedi R. Hadiz, "Workers in post-Soeharto Indonesia", i Beckman, Hansson och Sjögren (red.) (2001), s. 77 – 78.

¹³ Markoff, John, (1999), "Globalization and the future of democracy", *Journal of world system research*, Vol. V, No. 2, s. 298.

¹⁴ Björn Beckman, Emmanuel Akwetey och Lars Lindström, (2000), "Labour unions, social pacts and democratization". UNRISD, Geneva: Background Paper, s. 4.

kontrollera arbetskraftsutbudet och därmed kunna påverka sina medlemmars situation. Facklig kamp blir arbetarklassens kamp då facket överskrider medlemmarnas direkta och kortsiktiga ekonomiska intressen och krav ställs baserade på allmän radikaliserings och politisering.¹⁵

Splittrad arbetarklass

Uppsplittningen av arbetaridentiteten har försvagat fackföreningsrörelsens möjlighet till politisk mobilisering av arbetarklassen. Det uppkommer en ökad rivalitet mellan de nationella arbetarrörelserna och fackföreningar inom kärnländerna tar till protektionistiska åtgärder för att förhindra att arbetstillfällena flyttas från deras egna nationella territorium. Detta har bidragit till en uppsplittning av den globala arbetarklassen efter nationella och etniska linjer.¹⁶ I tider av osäkerhet finns krafter för återskapandet av en kollektiv kultur från det oftast fiktivt förgångna som förklaras i etno-nationella termer. Främlingsfientliga krafter och våldsamerhet med etniska förtecken frodas. Samma ekonomi som ger utrymme åt ett allt mer autonomt och fritt kapital genererar också politiska motoffensiver av dem som är hotade av kapitalets offensiver. Motoffensiverna kan ha olika mål – vissa av dem menar att nationalstatens regeringar inte lyckas försvara den nationella essensen. Markoff pekar på förekomsten av legala och illegala immigranter inom kärnans områden. Han menar att utländsk arbetskraft lätt blir en direkt måltavla för den besvikelse som skapas hos befolkningen som följd av denna ekonomi.¹⁷

Skapandet av "de andra"

Med begreppet rasifiering beskrivs den strukturella positionen som den fraktion arbetarklassen intar i både produktionen, som billig och flexibel arbetskraft, och i reproduktionen.¹⁸ Rasifiering ses som de processer genom vilka grupper av människor skapas som annorlunda och underordnade genom antaganden om deras biologiska eller etniska/kulturella skillnader. Genom rasifiering skapas ett "de" och ett "vi" där nationell tillhörighet är centralt.¹⁹ Rasifieringsprocesser syftar till att legitimera specifika former för exploatering inom kapitalismen. Begreppet belyser också processer i vilka den moderna nationalstaten betonas i

¹⁵ Diana Mulinari och Anders Neergaard, (2004), *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*, Umeå: Boréa bokförlag, s. 36 – 37.

¹⁶ Hadiz (2001), s.78 – 79.

¹⁷ Markoff (1999), s. 292 – 293.

¹⁸ Mulinari och Neergaard (2004), s.30.

¹⁹ Mulinari och Neergaard (2004), s. 20.

relation till dess exkluderande former för medborgarskap och tillhörighet. Rasismen rättfärdigar att en stor del av arbetskraften får mindre ersättning.²⁰ I Sverige avspeglas invandrarnas ställning inom den sociala strukturen i de utlandsföddas relativt höga andel av LO-förbundens medlemmar. Exempelvis har Hotell- och Restauranganställdas förbund och Fastighetsanställdas förbund nästan 36% medlemmar med invandrarbakgrund.²¹ Den marxistiske forskaren Robert Miles menar att rasismen förkroppsligar de motsättningar som finns mellan kapitalismens behov av en rörlig arbetskraft och de regleringar för arbetskraftens rörlighet som konstruktionerna av medborgarskap och nation innebär.²² Rasistiska och nationalistiska ideologier kan ses som föreställda gemenskaper som genom specifika markörer och gränsdragningar skapar både rätten att tillhöra och rätten att exkludera de som identifieras som ”de andra”.²³

Fackets representation

En central fråga är vilka facket ska representera. Fackföreningsrörelsen står i relation till denna fråga inför en konflikt mellan en nationssymbolik som utestänger och ett inkluderande projekt som försöker expandera och öppna upp fackföreningsrörelsen. Mulinari och Neergaard undersöker de inslag av rasifiering som finns inom den svenska fackföreningsrörelsen. Författarna beskriver invandrarnas osynlighet i egenskap av svenska arbetare. Problematisering av ”ras”/etnicitet har sällan skett i arbetarehistoria. Bristerna i analysen på hur klassgemenskap konstrueras genom exkluderingspraktiker har lett till att fackets förståelse av sig självt som ”svenskt” och som homogent legitimerats.²⁴ Fackföreningarnas roll kan även ses som defensiv. Istället för att försvara hela arbetarklassens intressen kan dess primära funktion vara att ta tillvara specifika arbetarkollektivs kortsiktiga intressen. Mulinari och Neergaard ställer relevanta och avgörande frågor på detta: Om vi utgår från föreställningen om förekomsten av rasistiska tolkningar och representationer inom fackföreningarna – vilka möjligheter har då facket att skapa grund för bildandet av allianser inom arbetarklassen?²⁵

²⁰ Mulinari och Neergaard (2004), s. 31 – 32.

²¹ Mulinari och Neergaard (2004), s. 36.

²² Mulinari och Neergaard (2004), s. 58.

²³ Mulinari och Neergaard (2004), s. 68.

²⁴ Mulinari och Neergaard (2004), s. 17 – 18.

²⁵ Mulinari och Neergaard (2004), s. 67 – 68.

Framtida strategier

De förändringar som följer med den ekonomiska globaliseringen innebär inte bara begränsningar för demokratin, det civila samhället och för arbetskraftens intressen utan kan utgöra grund för nya möjligheter och öppningar. För fackföreningar försvinner nyttan av den tidigare underordnade positionen till nationalstaten, eftersom denna ändå dikteras av världsmarknaden. Istället finns möjligheten att bryta sig ur de nationella ramarna och direkt vända sig till världsmarknaden.²⁶ Hadiz redogör i sin undersökning av globaliseringen och fackföreningarnas roll i Indonesien, om tidigare resonemang kring de möjligheterna till en starkare förhandlingsposition en ekonomisk globalisering skulle innebära för arbetskraften. Globaliseringen skulle föra in de objektiva, materiella förhållandena för en ökad internationell solidaritet inom arbetarklassen och därmed stärka arbetskraftens position gentemot kapitalet.²⁷

Av betydelse är också de allt mer skärpta sociala konflikterna som följer med ökad arbetslöshet och sänkta reallöner. Stat och kapital söker efter samförstånd och bildande av sociala pakter för att trycka ned sådana konflikter. Här har fackföreningsrörelserna en öppning till att öka sin politiska förhandlingsposition och delta i utformandet av politiska reformer. Risken finns dock samtidigt att fackföreningsrörelsen tappar sin autonomi och görs harmlös genom inkorporering. Ledningen inom fackföreningsrörelsen riskerar att hamna i en position där man kompromissar och förhandlar bort fackföreningsmedlemmarnas intressen.²⁸ Amin diskuterar de sociala kamper som följer av det ekonomiska globaliseringsprojektet. Författaren menar att dessa kamper oundvikligen kommer att sprida sig och växa i både kärn- och periferiområden. Amin frågar sig samtidigt om det är möjligt att utveckla strategier för en gemensam, globaliserad kamp. Är det exempelvis möjligt att det med återskapandet av reservarméer inom själva centrum, nu växer fram en ny internationalism?²⁹

Den dokumentlösa arbetskraften

Den danske forskaren Jan Hjarnø menar att trots att det råder arbetslöshet i mottagarländerna fortsätter arbetskraftsimporten, då arbetare utifrån kan ges lägre löner och osäkrare arbetsvillkor. Författaren hävdar att företagen i de nordiska länderna hindras till en relativt stor grad från att anställa illegala immigranter av en reglerad, demokratisk arbetsmarknad. Arbetstagar-

²⁶ Beckman, Akwetey och Lindström (2000), s. 2.

²⁷ Hadiz (2001), s. 78 – 79.

²⁸ Beckman, Akwetey och Lindström (2000), s. 5 – 6.

²⁹ Amin (2000), s. 613 – 614.

och arbetsgivarorganisationernas förväntade sanktioner avskräcker. Företagen har dock behov av den lågavlönade arbetskraft immigranterna kan ge. Från fackens sida finns en rädsla att agera eftersom det därmed kan uppkomma situationer där man riskerar deportering av de papperslösa arbetarna.³⁰ Hur arbetsmarknaden organiseras är av betydelse för förekomsten av dokumentlösa immigranter på arbetsmarknaden. Författaren menar att det samarbete som finns mellan arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer leder till att det skapas en ömsesidig social kontroll över anställning av svart arbetskraft. I de länder där en sådan relation mellan arbetsmarknadsparterna inte finns tar staten ansvaret för att kontrollera arbetsmarknaden.³¹ I Tyskland kontrolleras arbetsgivare och löntagare av staten, genom arbetsplatsbesök av Arbetsministeriets inspektörer och polisstyrkan.³² Hjarnø påpekar att även ”legala” immigranter tvingas jobba i den informella sektorn på grund av att de har svårt att få arbete på den reglerade arbetsmarknaden.³³ Författaren menar att den svarta arbetsmarknadens struktur är av betydelse för förekomsten av illegal arbetskraftsimmigration. Behovet av illegal arbetskraftsimmigration beror på den sortens arbete som behövs göras på den svarta arbetsmarknaden och hur denna arbetskraft rekryteras.³⁴ Anders Uhlin beskriver immigranter som den mest oskyddade arbetargruppen. De omfattas oftast inte av någon social säkerhet, många är oorganiserade och många är tvingade att leva och arbeta med illegal status. Han menar att problem relaterade till arbetsmigration kräver transnationellt samarbete för att kunna lösas, då problemen är transnationella till sin karaktär.³⁵

Internationalism

Klassisk arbetarinternationalism var tänkt i termer av en homogen arbetarklass och diskuterades i termer av politisk ekonomi. När kapitalismen åtföljdes av nationalstatsmodellen tog sig även den politiska ekonomin nationella och nationalistiska former. Facklig internationalism kom då att handla om relationen mellan nationella fackföreningar, på mellanstatlig nivå.³⁶ I Watermans och Wills antologi om globaliseringsprocesserna och nya former av arbetarinternationalism, skriver Lambert och Webster att de traditionella fackliga

³⁰ Jan Hjarnø, (2003), *Illegal immigrants and developments in employment in the labour markets of the EU*, Aldershot: Ashgate, s. 9 – 11.

³¹ Hjarnø (2003), s. 91 och 97.

³² Hjarnø (2003), s. 112.

³³ Hjarnø (2003), s. 104.

³⁴ Hjarnø (2003), s. 128.

³⁵ Anders Uhlin, (2001), ”The transnational dimension in Southeast Asia” i Beckman, Hansson och Sjögren (red), s. 204 och 216.

³⁶ Peter Waterman och Jane Wills (red.), (2001), *Place, space and the new labour internationalisms*, Oxford: Blackwell Publishers, s. 2.

strategierna med organisering av heltidsarbetande arbetare på en arbetsplats och förhandling om löner och arbetsförhållanden måste tänkas om.³⁷ Arbetarklassens rörelser vilar traditionellt på antagandet om arbetarna som en fundamentalt homogen klass som enade måste agera och organisera sig. Arbetarklassen, som kan ses som ett förändrande subjekt för historien, skiljs och splittras internt bland annat av faktorer som nationalism och territorium. Författarna beskriver fackföreningsrörelsens nuvarande läge som präglad av fallande medlemsiffror, ideologisk förvirring och ett nyliberalt ekonomiskt överläge som accepteras av socialdemokratin, och ett bortvittrande av arbetskraftens politiska konstruktion av klassmedvetande.³⁸ Författarna ger exempel på att de intressekonflikter som uppstår bland arbetare med den nya arbetsdelningen när exempelvis de avancerade postindustriella länderna förlorar arbetstillfällen till periferin inte behöver accepteras av fackföreningarna. Istället kan de gemensamma intressen som den nyliberala globaliseringen avslöjar, vidkännas och uppmärksammas av facken. Facken kan exempelvis inte acceptera slavliknande förhållanden någonstans i världen, och de rättigheter arbetarrörelsen kämpat sig till i nord hänger samman med kampen för samma rättigheter i syd. För att överkomma de problem som fackföreningarna står inför idag anser författarna att en global rörelse bör byggas upp.³⁹

Facket och den informella sektorn

Det finns flera grupper som fackföreningsrörelsen varit ointresserad av på grund av deras position utanför arbetsmarknaden, exempelvis flyktingar.⁴⁰ Men det finns också mycket som talar för att fackföreningsrörelsen har intresse av att inkludera dessa grupper. Dan Gallin från Global Labour Institute, menar att den informella sektorn inte är ett övergående fenomen. Tvärtom visar tendenserna på att den informella sektorn är växande. Därmed blir det allt svårare för fackföreningsrörelsen att bortse från den. Den informella sektorn bör heller inte ses som atypisk eftersom den inte bara är stor inom länder i periferin, dess betydelse blir allt större även i kärnländerna.⁴¹ Om trenden med den växande informella sektorn ska kunna brytas beror delvis på om sektorn kan organiseras av fackföreningarna menar Gallin.⁴² Den destabilisering, fragmentering och splittring av arbetskraften som kommer till när man för in

³⁷ Rob Lambert och Eddie Webster, (2001) "Southern unionism and the new labour internationalism" i Waterman och Wills (red.), s. 46.

³⁸ Lambert och Webster (2001), s. 34 – 36.

³⁹ Lambert och Webster (2001), s. 53.

⁴⁰ Mulinari och Neergaard (2004), s.38.

⁴¹ Dan Gallin, (2001) "Propositions on trade unions and informal employment in times of globalization", i Waterman och Wills (red.), s. 228.

⁴² Gallin (2001), s. 230.

nya komponenter, exempelvis ”kvinnor” och ”immigranter”, i sektorer utan en facklig tradition utgör ett hinder för fackföreningsrörelsen.⁴³ Bara genom att organisera den informella sektorn kan fackföreningsrörelsen bibehålla den kritiska massan vad gäller medlemskap och representativitet som behövs för att vara en trovärdig social och politisk kraft, menar Gallin. Men alla försök till att få in den informella sektorn i den formella, eller att eliminera den informella sektorn, är dömda att misslyckas. Enligt Gallin är det ingen stat eller region som har varken möjlighet eller politisk vilja att sätta igång de makroekonomiska förändringar som behövs för att åstadkomma detta. Det handlar därför inte om att formalisera det informella, utan att snarare försvara de försvarslösa.⁴⁴ Den traditionella definitionen av arbetare baseras på löntagare/arbetsgivarrelationen. Denna relation ersätts alltmer med mer indirekta relationer inom produktionen, dock handlar det fortfarande om beroenderelationer. På grund av att relationerna blir mer diffusa kan fackföreningarna enligt Dan Gallin inte längre främst fokusera på anställningsrelationen, utan istället se till arbetarens behov av skydd och representation.⁴⁵

Analysverktyg

I min analys och tolkning av den svenska fackföreningsrörelsens val av strategier gentemot förekomsten av dokumentlös arbetskraft, kommer jag att använda mig av en rad begrepp och variabler som jag hämtat från relevanta teoretiska resonemang presenterade ovan. Jag har valt att använda följande begreppspår:

- *särintressen/arbetarklassens gemensamma intressen*
- *exkludering/inkludering*
- *protektionism/internationalism*

Dessa begreppspår är som jag kommer att visa nedan, nära relaterade till varandra och går till mångt och mycket in i varann.

Begreppsparet *särintressen/arbetarklassens gemensamma intressen* visar på spänningen mellan å ena sidan fackets roll som representant för specifika arbetarkollektivs ekonomiska särintressen, där facket arbetar främst för de egna medlemmarnas kortsiktiga löne- och arbetsvillkor, och å andra sidan fackets roll som representant för hela arbetarklassens gemensamma klassintressen, som har ett större inslag av systemkritisk inställning. I det

⁴³ Gallin (2001), s. 231.

⁴⁴ Gallin (2001), s. 232 – 233.

⁴⁵ Gallin (2001), s. 233.

sistnämnda fallet måste facket överskrida de egna medlemmarnas direkta och kortsiktiga ekonomiska intressen. Begreppsparet inkluderar också frågan om vem fackföreningsrörelsen säger sig representera och varför.

Begreppet *exkludering* berör skapandet av ett ”vi” och ett ”dem” där nationell tillhörighet och medborgarskap är centralt, samt fackföreningarnas koppling till den moderna nationalstatens exkluderande former för medborgarskap och tillhörighet. De som identifieras som ”de andra” exkluderas ur en intressegemenskap. En exkludering inom fackföreningars intressesfär kan vara att man inte ses som objekt för organisering, att icke-medlemmar sägs ha skilda intressen än de organiserade medlemmarna, och att vissa löntagare utesluts ur den fackliga definitionen av löntagare, exempelvis arbetare inom den informella ekonomin eller arbetare utan uppehållstillstånd. Fackföreningsrörelsens representation av arbetarklassen är i detta fall begränsad. Begreppet *inkludering* handlar om fackföreningarna som ett inkluderande projekt som försöker expandera och öppna upp fackföreningsrörelsen, och som ser till hela arbetarklassens intressen, istället för till interna statusgruppers särintressen. Med en inkluderande strategi går man bort från ett ”vi”- och ”dom”-tänkande. En facklig inkluderande strategi vidgar sin definition av löntagare och inkluderar alla som tillhör arbetarklassen i en gemensam intressesfär, oavsett medborgarskapstatus eller tillhörighet på den formella eller informella arbetsmarknaden.

Begreppet *protektionism* beskriver en facklig inriktning som ser till främst nationella ekonomiska intressen och med nationella lojaliteter. Detta perspektiv delar upp arbetarklassen efter nationstillhörighet och etnisk tillhörighet. Dessa olika nationella grupper av arbetarklassen ses som konkurrenter till varann. Fackföreningarna förespråkar protektionistiska åtgärder för att skydda de nationella intressena och har därmed antagit en nationell eller nationalistisk form. En protektionistisk strategi innebär att företag tillsammans med löntagare sägs ha gemensamma nationella intressen. Med *internationalism* menas en syn på arbetarklassen som fundamentalt homogen och som ska organisera sig och agera enade. Nationalismen och nationella territorium ses som klassplittrande. Istället framhålls gemensamma klassintressen över nationsgränserna.

Frågeställningar

Den huvudfråga samt de delfrågor jag använder mig av i undersökningen lyder:

Vilka strategier och tillvägagångssätt använder de svenska fackförbunden gentemot förekomsten av dokumentlösa arbetare och hur kan dessa strategier tolkas och förstås?

- Anser man sig ha gemensamma intressen med utländska arbetare utan tillstånd eller visar fackförbundens agerande på en syn där den svenska arbetarklassen anses ha nationella särintressen som ska skyddas?
- Ser man dokumentlösa arbetare som en del av den arbetarklass som man vill organisera, eller är fackförbundens agerande exkluderande mot utländsk, dokumentlös arbetskraft?
- Har man en internationalistisk eller en protektionistisk inställning i sitt val av fackliga strategier och åtgärder?
- Kan man i fackförbundens valda strategier se ett resonemang kring och hänsynstagande till de företeelser som hör till diskussionen om en pågående globaliseringsprocess? På vilket sätt återspeglas det i valet av strategier?

Material och urval

Jag kommer att undersöka valda strategier hos följande instanser inom den svenska fackföreningsrörelsen:

- Landsorganisationen (LO)
- Svenska Byggnadsarbetareförbundet (Byggnads)
- Svenska Kommunalarbetareförbundet (Kommunal)
- Hotell- och Restaurangfacket (HRF)
- Fastighetsanställdas förbund (Fastighets)
- Facket för service och kommunikation (SEKO)
- Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC-Syndikalisterna)

De fem ovan uppräknade fackförbund utom den syndikalistiska fackföreningen SAC är anslutna till LO. Jag väljer att ta med SAC i min undersökning eftersom de organiserar dokumentlösa arbetare och jag ser SAC som en del av den svenska fackföreningsrörelsen. Dock är LO och dess förbund, med sin storlek och maktrelation till stat och arbetsgivare, den instans som jag ser som mest tongivande för den svenska fackföreningsrörelsen. Urvalet av fackföreningar syftar till att i så stor utsträckning som möjligt spegla de olika strategier som

den svenska fackföreningsrörelsen använder sig av. Jag har valt de fackförbund som i sina branscher stött på dokumentlös arbetskraft. Eftersom problematiken jag tar upp är relativt ny inom den svenska fackföreningsrörelsen förekommer det att man inom vissa förbund ännu inte hunnit ta upp ämnet på central nivå. Istället kan det vara avdelnings/klubbnivån som har erfarenheter. Jag har därför använt mig av den nivå inom varje förbund som gett mest för min undersökning.

Mitt undersökningsmaterial består till stor del av intervjuer med relevanta förtroendevalda inom förbunden, men också av LO:s och av förbundens offentliga broschyrer och rapporter. Jag använder mig också av artiklar från facklig press som andrahandskällor. Intervjuerna såg jag som nödvändiga att genomföra, eftersom jag fann de fackliga instansernas tryckta material och uttalanden kvantitativt och kvalitativt otillräckligt. Intervjupersonerna är valda efter rekommendationer av förbunden själva. Åter igen, eftersom problematiken är relativt ny var det ett snävt urval av lämpliga personer som fanns tillgängliga. Intervjuformen var relativt fri. De intervjuade personerna fick inleda med att berätta om hur de stött på problematiken med dokumentlösa och vilka åtgärder de vidtagit. Kompletterande och relativt öppna frågor om strategier och åtgärder, samt om globalisering och migration ställdes därefter.

1.6 Avgränsningar

Undersökningen berör främst fackföreningsrörelsens allmänna strategier och tillvägagångssätt. Det är främst den officiella, utåtriktade sidan av fackföreningsrörelsen som återspeglas. De lokala fackliga verksamheterna kan vara avvikande från denna officiella bild och har bara inkluderats i relativt begränsad utsträckning.

Det som undersöks är fackföreningarnas hållning till förekomsten av främst invandrad arbetskraft utan uppehållstillstånd och/eller arbetstillstånd. Jag har dock valt att även ta upp vissa aspekter av fenomenet gästarbetare. Anledningen är att gränsen mellan dessa två typer av arbetare är suddig, de går in i varandra. Många av dagens gästarbetare har legal status så länge turistvisumet, eller det tillfälliga arbetstillståndet räcker samt så länge de utför ”vitt” arbete. Det förekommer dock att några fortsätter arbeta efter att tillståndet gått ut, och träder därmed in i den informella ekonomin. I och med EU:s utvidgning den 1 maj 2004 har arbetskraft som tidigare arbetat illegalt i Sverige, idag möjlighet att arbeta med tillstånd i

många fall.⁴⁶ Arbetare som tidigare var gästarbetare har idag annan status och ingår istället i EU:s gemensamma arbetsmarknad. Ändå liknar deras löne- och arbetsförhållanden den som de dokumentlösa arbetarna står inför eftersom många företag i Sverige väljer att inte tillämpa svenska kollektivavtal. Istället importeras de lönenivåer och arbetsförhållanden som finns i arbetarnas hemländer.⁴⁷

Jag har valt att inte direkt beröra eventuella rasistiska praktiker som kan finnas bakom den svenska fackföreningsrörelsens val av strategier av utrymmesskäl och av tidsbrist. Jag finner det dock som högst relevant och som ett fruktbart perspektiv för ämnet. Ämnet tangerar dock med frågan om nationalism och hur mycket vikt man lägger på nationstillhörighet, vilket jag valt att behandla i undersökningen.

Metod

Min undersökning är kvalitativ och en tolkande ansats tillämpas. Frågeställningarna besvaras genom en kvalitativ innehållsanalys av mitt undersökningsmaterial. Jag använder mig aktivt av de teorier och analysverktyg jag presenterat ovan när jag ska analysera och tolka materialet. Undersökningen kan ses som en fallstudie av den svenska fackföreningsrörelsens inställning till en specifik problematik som är relaterad till en större kontext: globaliseringsprocesserna. Undersökningen syftar till att ge en helhetsbild av vilka strategier som finns inom den svenska fackföreningsrörelsen, snarare än att vara en jämförande studie mellan de olika fackliga instanserna jag valt att undersöka.

Källkritik

De intervjuades inställning och de uppgifter som lämnas kan färgas av och variera beroende på den facklig-organisatoriska nivå eller instans de finns inom samt av vilken funktion och ansvar de har gentemot medlemmarna och organisationen. Ett fackligt ombud på klubb- eller avdelningsnivå kan exempelvis ha andra erfarenheter direkt från ”verkstadsgolvet” som påverkar dennes perspektiv, än en tjänsteman på central nivå. Av betydelse är också de restriktioner de intervjuade har vad gäller befogenheter att uttala sig i organisationers namn och de intervjuades möjlighet att framföra sina egna åsikter. Jag kommer dock att behandla de intervjuade som representanter för deras respektive förbund och därmed deras uttalanden som representativa för fackföreningsrörelsen.

⁴⁶ ”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”, LO 2004, s. 15.

⁴⁷ ”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”, LO 2004, s. 14 – 19.

Begrepp

Det begrepp som hittills dominerat i diskussionen om utländsk arbetskraft utan uppehållstillstånd är *illegal arbetskraft*. Det finns dock en kritik mot att människor i sig får en illegal status och att språkbruket bidrar till att illegalisera människor. Jag har istället valt att använda mig av begreppet *dokumentslösa arbetare*. Ett annat alternativt begrepp som används är *papperslösa arbetare*. Dessa begrepp börjar dyka upp allt mer i den offentliga debatten.

Att vara dokumentlös eller papperslös innebär att man inte har uppehålls- och/ eller arbetstillstånd. De immigranter vars ansökan om uppehållstillstånd är under behandling kan ansöka om tillfälligt arbetstillstånd om myndigheterna finner behandlingstiden för ansökan om uppehållstillstånd tillräckligt lång. De som inte beviljas arbetstillstånd under behandlingstiden, eller fått avslag på sin ansökan men ändå valt att vistas i landet, är förbjudna att ta anställning utan arbetstillstånd.⁴⁸ De är hänvisade till den informella arbetsmarknaden eftersom den formella delen av arbetsmarknaden är reglerad och därmed förhindrad från att anställa arbetare utan tillstånd. Utländsk arbetskraft från EU:s medlemsländer behöver inte arbetstillstånd, däremot krävs anställning eller erbjudande om arbete. Arbetstillstånd ges också till visst säsongsarbete och för täckande av tillfällig brist av arbetskraft. Under de tre månader ett turistvisum gäller kan näringsverksamhet bedrivas utan tillstånd.⁴⁹

Disposition

Själva undersökningen består av två delar. Den första delen består av en sammanfattande presentation av det material jag kommit över. Presentationen är tematiskt sorterad efter den problematik som berörs. Varje underrubrik avhandlar det jag funnit av relevans för frågan hos de fackliga instanserna jag undersökt. I den andra delen av undersökningen gör jag en återkoppling till mina frågeställningar och till de teoretiska utgångspunkterna. Undersökningsmaterialet analyseras och tolkas med hjälp av de teorier och analysverktyg jag redovisat. Uppsatsen avslutas med en kort sammanfattning av ämnet, en summering av mina slutsatser samt egna kommentarer.

⁴⁸ "Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser", LO 2004, s. 7; "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 6.

⁴⁹ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 5 – 8.

FACKET OCH DE DOKUMENTSLÖSA – VAL AV STRATEGIER

I detta avsnitt redovisar jag undersökningsmaterialet tematiskt efter den typ av problematik som tas upp. Jag återger de fackliga åtgärder som används samt bakgrund och motivering till att de används. Jag presenterar även de fackliga resonemangen kring informella sektorn och globaliseringsfenomenen.

Avsaknaden av strategier

I LO-facken finns för närvarande inga gemensamma, officiella utarbetade strategier eller riktlinjer för just frågan om dokumentlösa arbetare. Fler av de intervjuade fackliga representanterna uppgav att det var en relativt ny fråga för fackföreningsrörelsen i Sverige, i alla fall i den utsträckning problemet finns i idag. Det anses inte vara några problem att föra upp frågan på dagordningen inom LO, det knepiga är hur facket sedan ställer sig till den.⁵⁰ Det anses inte heller finnas en organiserad diskussion om fackliga strategier. Förhoppningen är att en sådan kommer igång i och med LO-kongressens tillsättande av en arbetsgrupp i just denna fråga.⁵¹ Kongressen år 2004 tillsatte arbetsgruppen efter beslutet om att utarbeta ett tillvägagångssätt för hur frågan om dokumentlösa arbetare ska hanteras.⁵² Anledningen till att det saknas klara strategier ses även som en följd av att dokumentlösa löntagare inte är medlemmar i facket, och facket är en organisation som tar tillvara på just medlemmarnas intressen.⁵³

Motiv till åtgärder

Inom LO framhåller man att alla löntagare, oavsett om de är födda i Sverige eller utomlands, måste garanteras anständiga villkor på den svenska arbetsmarknaden. Den utländska arbetskraften sägs alltid ha varit mer utsatt och fackföreningarna förväntas ”förhindra att detta utsatta läge leder till utnyttjande eller sämre villkor.”⁵⁴ Företeelsen med dokumentlös arbetskraft ses som växande av de flesta intervjuade fackliga representanterna. Facket bör agera för att skydda medlemmarnas egna anställningsvillkor och levnadsbetingelser samt för

⁵⁰ Intervju med Tord Pettersson, LO.

⁵¹ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

⁵² Intervju med Tord Pettersson, LO.

⁵³ Intervju med Gesa Markusson, Fastighets.

⁵⁴ ”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”, LO 2004, s. 14.

att förhindra ett allmänt ”race to the bottom”.⁵⁵ En allmän samhällelig nedgång för alla svenska medborgare befaras även som en följd av uteblivna skatteintäkter från både arbetsgivare och de dokumentlösa.⁵⁶

Det är ett vanligt motiv för fackliga åtgärder att de egna medlemmarna drabbas genom att de konkurreras ut av den lågavlönade, oorganiserade arbetskraften som de dokumentlösa och gästarbetarna står för. Inom Kommunal har man sett att medlemmar fått minskad arbetstid till förmån för billigare, utländsk arbetskraft.⁵⁷ Risken för lönedumpning är ett annat vanligt argument. Det ses som ett stort fackligt problem att kollektivavtal och övriga regler mellan arbetstagare och arbetsgivare inte är gällande.⁵⁸ Om kollektivavtalen förbises och den informella arbetsmarknaden tillåts växa, anses hela arbetsmarknaden vara hotad.⁵⁹ Med den ökade rörligheten på arbetsmarknaden ses ett ökat tryck på den svenska arbetsmarknaden. Ett allmänt intresse anses finnas för att stoppa ”svart arbete och illegal invandring.”⁶⁰

Ytterligare ett motiv för fackligt engagemang är medmänsklighet och försvar av människovärde. Inom vissa branscher far dokumentlösa arbetare illa. Bostadsförhållanden och övrig levnadsstandard är undermålig. De behandlas illa av arbetsgivarna som lurar dem på lönen och deras arbetsmiljö är många gånger direkt farlig.⁶¹ Att alla som kommer till Sverige för att arbeta ska ha samma villkor som har tillkämpats fackligt, är ett vanligt argument.⁶² Facket anses vara en organisation som slåss för att alla arbetstagare i Sverige ska få det bättre. Ett av fackens egenintressen är att ingen av medlemmarna ska tvingas sälja sin arbetskraft till ett lägre pris. Med det vill man höja statusen för de anställda i Sverige.⁶³

Inom SAC-Syndikalisterna lyfter man fram att alla tillhör arbetarklassen. Migrationen kommer att fortsätta oavsett gränser och kontroller, och eftersom dokumentlösa människor

⁵⁵ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

⁵⁶ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

⁵⁷ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

⁵⁸ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal; intervju med Gesa Markusson, Fastighets; intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

⁵⁹ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

⁶⁰ ”Stärk myndigheterna för mer ordning och reda på arbetsmarknaden”, LO 2004, sid. 6.

⁶¹ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal; intervju med Gesa Markusson, Fastighets; intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

⁶² Intervju med Therese Hultén, HRF; ”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”, LO 2004, sid. 14.

⁶³ Intervju med Thord Pettersson, LO.

blir utnyttjade måste facket agera.⁶⁴ Inom LO ses det också som ”en värdighetsfråga för oss som organisation”. Facket kan därför inte sitta med armarna i kors medan utländsk arbetskraft utnyttjas.⁶⁵ Ulf Hansson från Kommunals sektion 43 i Skåne uppger att hans eget motiv till fackligt engagemang är att ”vi 2004 ska inte utnyttja människor på detta djuriska vis som man gör i Sverige”. Han nämner fackföreningarnas historiska löfte som ännu inte uppfyllts, att ingen ska behöva sälja sig under den lön som arbetarna själva bestämmer. Därför får facken inte ge upp ännu. De gästarbetare som säljer sin arbetskraft till underpriser förstår enligt Hansson inte vad de egentligen förstör, de ser bara att de ”kommer hit och gör ett jobb som ingen annan vill göra egentligen.”⁶⁶ I en tidningsartikel om sektionens arbete i Skåne, uttrycker Hansson fackets engagemang med orden: ”Den här klasskampen tar aldrig slut”.⁶⁷

Fackliga åtgärder riktade mot arbetsgivare

Inom LO ser man en motsättning i inställningen till fackliga kontrollerande åtgärder riktade direkt mot arbetsgivarna. Samtidigt som fackföreningarna tar på sig uppgiften som kontrollinstans för arbetsgivarna måste de försöka hålla så goda kontakter som möjligt med dem. Det är viktigt för fackföreningarna att relationerna mellan de två arbetsmarknadsparterna är tillräckligt goda eftersom kollektivavtalet måste slutas av bägge parterna.⁶⁸ I Kommunal anser man att facket saknar verktyg för att komma åt arbetsgivare som utnyttjar den utländska arbetskraften. Det är svårt för facket att kontrollera om ingångna avtal efterföljs.⁶⁹ I Fastighets ser man att fackets agerande för att få bort bolagen som utnyttjar dokumentlös arbetskraft från marknaden kan resultera i att de dokumentlösa blir utan arbete.⁷⁰ Holmberg från SAC-Syndikalisterna nämner de aktioner som den spanska syndikalistiska fackföreningen CGT använt sig av och som man ännu inte försökt sig på i Sverige. CGT har satt press på arbetsgivare genom blockader, bojkotter och andra aktioner där arbetsgivarna offentligt hängts ut som exploatörer av dokumentlös arbetskraft.⁷¹

⁶⁴ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna; ”Papper åt alla – ingen är illegal”, informationsblad från SAC-Syndikalisterna.

⁶⁵ Catarina Johansson Junntila, ”Svartjobben ska bort i Värmland”, *Kommunalarbetaren* nr 16/ 2004, s. 10.

⁶⁶ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

⁶⁷ Catarina Johansson Junntila, ”De nya statarna”, *Kommunalarbetaren* nr 12/ 2003, s. 27.

⁶⁸ Intervju med Thord Pettersson, LO.

⁶⁹ Catarina Johansson Junntila, ”Svårt för fack hjälpa utländsk arbetskraft”, *Kommunalarbetaren* nr 15/ 2003, s. 9.

⁷⁰ Intervju med Gesa Markusson, Fastighets.

⁷¹ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna. CGT står för Confederación General del Trabajo.

När dokumentslösa arbetare upptäcktes inom tunnelbanan i Stockholm tog SEKO omedelbart kontakt med företaget Connex och krävde att de skulle agera. Som resultat tillsattes en internutredning, underleverantören polisanmälades och den inblandade enhetschefen för Connex fick avgå. SEKO förhandlade med Connex och företaget har därefter tagit en större del av städningen i tunnelbanan i egen regi istället för att lägga ut det på underentreprenörer. Kontrollerna över de anställda på arbetsplatsen har ökat. Ett avtal om hur man ska hantera underleverantörer har också slutits mellan facket och företaget och kommer att användas av fackklubbar inom Connex i hela landet. Avtalet tar upp hur problemet ska hanteras, vilka saker som ska kontrolleras och exempelvis föra en lista över godkända entreprenörer. Om företaget inte följer avtalet kan det bötfällas. Det ses som uppfostrande för företaget och ger facket möjlighet att kontrollera, samt att avtalet kan sprida sig till andra företag inom branschen. Connex har tagit på sig att utbilda sina anställda i ämnet, både sin arbetsledning och de fackligt förtroendevalda inom företaget. Avtalet syftar till att förhindra att svart arbetskraft anställs i allmänhet, oberoende av om det är dokumentslösa arbetare eller inte.⁷²

Byggnads har krävt att byggföretagen i Sverige ska förhandla när de anlitar utländsk arbetskraft och begärt skadestånd av de företag som vägrat förhandla.⁷³ Byggnads har också satt byggen i blockad med anledning av arbetsgivares ovilja att ingå kollektivavtal. (Göran Jacobsson, "Byggnads blockad i Hoftersud avbruten", *LO-Tidningen* nr 19, 23 maj 2003, sid. 4. Nina Christensen, "Vem bryr sig om en blockad?" *Byggnadsarbetaren* nr 13, 2004, sid. 20)

Fackliga åtgärder för dokumentslösa

Det anses finnas stora svårigheter för facket att agera för den dokumentslösa arbetskraften. En svårighet är att de dokumentslösa arbetarna inte organiserade i facket. En annan är att de fackliga åtgärderna inte anpassade för att användas för dokumentslösa arbetare inom den informella ekonomin, utan för den "vita" arbetskraften inom den formella arbetsmarknaden. Åtgärderna bygger på att man har legal status och att man exempelvis kan vittna inför myndigheter. En person utan uppehållstillstånd riskerar att utvisas om den presenterar sig inför en statlig myndighet. En tredje svårighet är att många dokumentslösa arbetare undviker fackföreningar, då dessa tas för myndigheter. Många kommer från länder där facket är knutet till staten och där man känner misstro mot de fackliga organisationerna. Fastighets har ändå i vissa fall agerat fackligt och med hjälp av skrämselfaktik mot företagen försökt få igenom

⁷² Intervju med Bjarne Isacson, SEKO

⁷³ Göran Jacobsson, "Gästarbete sätts i system i stor skala", *LO-Tidningen* nr 19/ 2003, sid. 4.

krav för dokumentlösa löntagare. I de fallen har man gentemot företagen inte låtsas om att löntagarna är dokumentlösa. Man bortser också från att den dokumentlöse arbetaren inte är medlem i de fall man ser att man samtidigt kan sätta dit de oseriösa företagen.⁷⁴ Arbetsmiljön för dokumentlösa byggnadsarbetare kan vara väldigt riskabel, exempelvis vid asbest-saneringar. Byggnads vill i dessa fall leta upp arbetsplatser med oreglerad arbetskraft för att avbryta arbetet.⁷⁵ Till skillnad från LO-förbunden organiserar SAC-Syndikalisterna även dokumentlösa löntagare. SAC:s Lokala Samorganisation i Stockholm har i ett flertal tillfällen förhandlat med arbetsgivare för sina dokumentlösa medlemmar i frågor som rör löner och anställningsvillkor.⁷⁶

När det gäller utländsk arbetskraft utan fackligt medlemskap men med arbetstillstånd, finns det möjligheter för fackliga aktioner även inom LO-förbunden. Kommunal har drivit vissa rättsliga fall för gästarbetare som lurats på lönen.⁷⁷ Dock har Kommunals ombudsmän i Skåne påpekat att, eftersom det rör sig om icke-medlemmar, prioriteras inte fall med utländska arbetare.⁷⁸ Ulf Hansson tror att om de rättsliga utfallen blir till löntagarnas fördel så kommer många andra gästarbetare söka sig till facket för att driva sina rättigheter och även för att söka medlemskap.⁷⁹ Också Byggnads driver icke-medlemmars fall då det rör sig om utländsk arbetskraft med arbetstillstånd. Motivet är att utländsk arbetskraft, även om det rör sig om icke-anslutna, ska ha samma villkor som andra i landet. Man vill i allmänhet att arbetsgivarna ska teckna kollektivavtal för den utländska arbetskraften.⁸⁰

Organisering av dokumentlösa

Inom LO-förbunden tror man inte att organisering av de dokumentlösa arbetarna är en väg fackföreningarna kommer att välja då det finns ett antal problem med det. Exempelvis skulle det resultera i att de dokumentlösa skulle bli arbetslösa. Som en följd av kraven på avtalsenlig lön skulle det bli meningslöst för arbetsgivaren att anställa dokumentlösa om denne i fortsättningen inte kan få ”rabatterad arbetskraft” från de dokumentlösa arbetarna. Genom att organisera billigare arbetskraft skulle fackföreningarna dessutom bryta sitt ömsesidiga

⁷⁴ Intervju med Gesa Markusson, Fastighets.

⁷⁵ Intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

⁷⁶ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna.

⁷⁷ Catarina Johansson Junttila, ”Kommunal drog tillbaka skadeståndskravet”, *Kommunalarbetaren* nr 14/ 2003, s. 7.

⁷⁸ Catarina Johansson Junttila, ”De har inte högsta prioritet”, *Kommunalarbetaren* nr 15/ 2003, s. 9.

⁷⁹ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

⁸⁰ Intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

kontrakt om kollektivavtalsslutandet med arbetsgivarna i allmänhet. Detta kontrakt garanterar den enskilde avtalsslutande arbetsgivaren konkurrensneutralitet, vilket innebär att arbetsgivarna sinsemellan inte konkurrerar genom låga lönekostnader.⁸¹ Risken finns att organisering av dokumentlösa kan leda till utvisning ur landet, när de dokumentlösa medlemmarna använder sig av facket för att hävda sin rätt. Det finns också en motsättning att som fackförening organisera dokumentlösa arbetare eftersom dessa arbetar inom den informella ekonomin och facket arbetar med att få bort just den informella arbetsmarknaden.⁸² Det tolkas också som att organisering av dokumentlösa kan sända fel signaler till omvärlden, eftersom de dokumentlösa också är ”illegala”.⁸³

LO-kongressen sommaren 2004 fattade beslut om att LO ska undersöka problematiken med dokumentlösa arbetare, samt ta fram ett underlag för ett ställningstagande om fackföreningsrörelsens förhållningssätt. Det hålls dock inte som troligt att man kommer att rekommendera organisering av dokumentlösa. Man framhåller istället att det finns annat för facket att göra för de dokumentlösa arbetarna.⁸⁴ LO:s ordförande Wanja Lundby-Wedin uppger i en intervju i den fackliga pressen att det är säkert att LO inte kommer att organisera papperslösa. Eftersom facket inte kan förhandla för de papperslösa vore det förrädiskt mot arbetarna att först organisera dem och sedan inte kunna hjälpa dem. Lundby-Wedin uppger att LO däremot kan stödja och arbeta med invandrar- och frivilligorganisationer.⁸⁵

Till skillnad från de dokumentlösa arbetarna, finns inget hinder för gästarbetare som har tillstånd, att bli medlem i de svenska fackföreningarna. För Kommunal är det eftersträvansvärt att gästarbetarna inom lantbrukssektorn ansluter sig till facket. En ökad grad av medlemskap bland gästarbetarna kan bidra till att den informella arbetsmarknaden kan stävjas något.⁸⁶ På Kommunal menar man också att det är en facklig grundprincip att ”organisera dem som kommer.”⁸⁷

⁸¹ Intervju med Thord Pettersson, LO.

⁸² Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

⁸³ Oscar Helgö och Petter Nyhlin, ”Utan papper i Stockholms restaurangkök”, *Svensk Hotellrevy* nr 8/ 2002, s. 9.

⁸⁴ Intervju med Thord Pettersson, LO.

⁸⁵ Devrim Mavi, ”LO ska lyfta glastaket för invandrare”. *Kommunalarbetaren* nr 12/ 2004, s. 25.

⁸⁶ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

⁸⁷ Catarina Johansson Junttila, ”Svårt för fack hjälpa utländsk arbetskraft, *Kommunalarbetaren* nr 15 2003, sid. 9.

Inom Hotell- och Restaurangfacket menar man att den svenska lagstiftningen hindrar fackföreningarna att organisera dokumentlösa arbetare eftersom dessa genom sin vistelse i landet enligt lagen begår en illegal handling. Utöver det ses inte organisering över huvud taget som en lösning. Risken är stor att det kan leda till en facklig acceptans av en uppdelning av arbetarklassen i ett A- och B-lag, med en stark polarisering och utkristallisering av en undre arbetarklass. Däremot finns det möjlighet att bistå och företräda icke-medlemmar om det anses viktigt utifrån fackföreningens grundläggande värderingar och huvudsakliga arbetsuppgift. Det har dock, enligt vad Therese Hultén från HRF erfar, aldrig hänt att dokumentlösa arbetare fått denna typ av hjälp.⁸⁸

Det syndikalistiska fackförbundet SAC:s lokala samorganisation i Stockholm organiserar dokumentlösa arbetare SAC:s förhandlingssekreterare Barrow menar att fackföreningsrörelsen måste utgå från att dokumentlösa arbetare är välkomna i facket.⁸⁹ Lotta Holmberg som är aktiv i arbetsgruppen för organiserade papperslösa arbetare, säger att det är en självklarhet att fackföreningarna ska organisera dokumentlösa och att de ska vara med i facket ”precis som vem som helst”. Dokumentlösa arbetare har verkliga problem på sina arbetsplatser att ta itu med och för facket finns det tillfällen att förhandla. Holmberg påpekar att det finns gemensamma intressen mellan dokumentlösa och icke-dokumentlösa arbetare. Hon vänder sig emot de protektionistiska tendenserna hon tycker sig se i fackföreningsrörelsen där facken, staten och företagen antas ha gemensamma intressen. Gruppen för papperslösa bildades under våren 2004 men redan innan fanns det medlemmar i Stockholms Lokala Samorganisation utan uppehållstillstånd.⁹⁰ Till papperslösa räknar man alla som inte har permanent arbets- och uppehållstillstånd, asylsökande som säsongsarbetare och arbetare med turistvisum. Arbetsgruppen är organiserad i en studiecirkel, en hälsogrupp och en grupp för fackliga strategier på arbetsplatserna.⁹¹ Arbetet bygger på självorganisering och de papperslösa arbetarnas egna initiativ. Holmberg understryker det viktiga med att allt sker på de papperslösa arbetarnas egna initiativ, ”vi kan inte komma stövlandes för då blir folk bara av med jobben eller polisen kommer”. En rad löneförhandlingar genomfördes med gott resultat. I ett fall sändes en förhandlingsframställan till en arbetsgivare där medlemmen var svart anställd. Arbetsgivaren som blev rädd för att anmälas för anställning av svart arbetskraft,

⁸⁸ Intervju med Therese Hultén, HRF.

⁸⁹ Lena Barrow. ”Alla arbetare är välkomna”. *Arbetaren* nr 7 2002, sid. 18.

⁹⁰ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna.

⁹¹ ”Papper åt alla – ingen är illegal”, Informationsblad från Kommittén mot rasism och fascism, Stockholms LS av SAC-Syndikalisterna.

gick facket till mötes och betalade ut semesterersättning till både medlemmen och andra svartanställda på samma städfirma. Gruppen har också delat ut flygblad på olika språk med information om möjlighet till fackligt medlemskap även för arbetare utan uppehållstillstånd.⁹²

Övrigt stöd till dokumentlösa

Fackföreningarna ger i vissa fall även icke-fackligt stöd till dokumentlösa arbetare. SEKO ville ge en del av de pengarna de fick i böter från Connex, i samband med företagets svartanställningar i tunnelbanan, till de dokumentlösa arbetare som utnyttjats. Eftersom det var svårt att avgöra hur fördelningen av pengarna mellan denna grupp arbetare skulle ske rättvist, beslutade man sig istället för att skänka pengarna till stiftelsen Läkare i världen som bedriver en underjordisk klinik för flyktingar i Stockholm. Bjarne Isacson från SEKO har sett hur dokumentlösa arbetare väljer att bilda egna föreningar. Han menar att facket måste samarbeta med sådana föreningar. Han ser också politisk opinionsbildning som en insats facket kan göra för dokumentlösa arbetare.⁹³

Projektet ”Ordning och reda”

Inom LO:s projekt ”Ordning och reda” ser man skapandet och upprätthållandet av ordning och reda på arbetsmarknaden som en av fackföreningarnas viktigaste. Med det menas att facken ska se till att arbetstagarna inte ska konkurrera med varandra om löner och anställningsvillkor, att arbetsgivarna ska följa avtal och lagar, samt att myndigheterna ska övervaka att reglerna och lagarna följs. Man vill förhindra att lönedumpning kommer till stånd i och med den ökade rörligheten för arbetskraften genom att bekämpa oseriösa arbetsgivare och ekonomisk brottslighet.⁹⁴ LO understryker att det inte är den invandrade arbetskraftsinvandringen som egentligen orsakar oordningen på arbetsmarknaden, utan de brister i reglering och bevakning som man menar finns.⁹⁵

En handbok för de fackligt förtroendevalda har ställts i ordning som en del av projektet. Handboken innehåller en genomgång av de regler som gäller för utländsk arbetskraft i Sverige och de regler som gäller på arbetsmarknaden i allmänhet. I handboken konstateras att det inte bara är omoraliskt av arbetsgivaren att utnyttja ”illegal arbetskraft” utan även olagligt

⁹² Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna.

⁹³ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

⁹⁴ ”Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden”, LO 2004, s. 3.

⁹⁵ ”Arbetsmarknadsutskottets offentliga utfrågning om arbetskraftsinvandring i maj 2003”. Riksdagens Arbetsmarknadsutskott, s. 17.

eftersom arbetsgivaren gör sig skyldig till skattebrott och troligtvis även kollektivavtalsbrott.⁹⁶ Vikten av att kollektivavtalen följs slås fast. Fackföreningarnas utgångspunkt sägs vara att det inte ska gå att anställa arbetskraft till lägre pris eller sämre villkor än det som regleras i kollektivavtalen. Brott mot detta sägs drabba inte bara den som utestängs från kollektivavtalen utan även alla löntagare inom samma avtalsområde. Även seriösa arbetsgivare drabbas genom att de riskerar att konkurreras ut.⁹⁷ Medlemmarna på arbetsplatserna lyfts fram som viktiga i arbetet med att kontrollera att regler och avtal följs.⁹⁸ Handboken sammanfattar de fackliga åtgärder som kan vidtas för avtalskontroll. Internationellt samarbete och samverkan med myndigheter är andra åtgärder som föreskrivs.⁹⁹

De fackliga instanserna rekommenderas att göra det man kan för att de utnyttjade arbetarna ska få den ersättning de har rätt till. Man uppmanar också till att agera på så sätt att det inte lönar sig för arbetsgivarna att utnyttja dokumentlösa arbetare. Kontakt med de dokumentlösa arbetare rekommenderas innan eventuellt fackligt agerande för exempelvis förfrågan om arbetstillstånd hos Migrationsverket, för att de berörda arbetarna ska få en förklaring till fackets agerande. Man vill också öka förståelsen för försvaret av kollektivavtalet och motverka risken att människor far illa genom att ta upp problemet med medlemmarna på arbetsplatserna.¹⁰⁰ Handboken föreskriver också att fackföreningarna bör agera för att förhindra utnyttjande av oorganiserade arbetare och se till att de får kollektivavtalsenliga löner och villkor när det gagnar de fackliga medlemmarna. Bedömning om facklig insats bör göras från fall till fall. De oorganiserade sägs inte ha rättigheter rent juridiskt. Det man kan göra fackligt enligt handboken är att kräva allmänt skadestånd till fackföreningen för kollektivavtalsbrott.¹⁰¹

HRF uppmanar sina medlemmar att försöka skapa sig en uppfattning om hur det ser ut på arbetsplatserna. De förtroendevalda utbildas i att ha kontroll på sina arbetsplatser och kontakt med sina arbetskamrater, oavsett om de är löntagare från entreprenadföretag eller ingår i den fast stationerade arbetsstyrkan. Genom att få till stånd en dialog med de dokumentlösa arbetarna inom branschen kan facket indirekt ge hjälp. Det ses också som ett moraliskt ansvar

⁹⁶ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 9.

⁹⁷ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 10.

⁹⁸ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 12.

⁹⁹ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 15.

¹⁰⁰ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 17.

¹⁰¹ "Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 32 – 33.

för facket, att ”försöka se till så att de inte råkar allt för illa ut.” Med kontakt mellan facket och de dokumentslösa kan man få till stånd ett ömsesidigt förtroende och öppenhet.¹⁰²

Myndigheternas ansvar

En annan väg som man inom LO lyfter fram är det ansvar som ligger hos den svenska statens myndigheter och deras kapacitet att hantera problemen med dokumentslösa arbetare och gästarbetare på en informell arbetsmarknad. LO-rapporten ”Stärka myndigheterna” kom till eftersom myndigheterna inte fullföljer sin uppgift med att exempelvis kontrollera vad som händer på arbetsplatserna. Där myndigheterna inte agerar, tvingas fackföreningarna utföra dessa uppgifter.¹⁰³ Med målet att förhindra konkurrens mellan arbetstagarna, social dumpning och utnyttjande av utländska arbetare, ställer LO en rad krav på Arbetsmiljöverket, Arbetsmarknadsstyrelsen, Migrationsverket samt Skatteverket.¹⁰⁴ Enligt Thord Pettersson från LO var det känslan av maktlöshet som ledde till att Byggnadsarbetarförbundet började utföra kontroller på byggarbetsplatser i Skåne där man misstänkte svart utländsk arbetskraft. Förbundet utförde det arbete som myndigheterna borde göra.¹⁰⁵ Också inom Kommunals lantarbetarbransch råder liknande situation. Där efterfrågas insatser från Skattemyndigheten och Ekobrottsmyndigheten.¹⁰⁶

Det som förväntas från fackligt håll är att myndigheterna ska arbeta för att förhindra arbetsgivare från att anställa svart eller dokumentslös arbetskraft, samt att arbetsgivarna ska ställas till svars i de fall de anställer svart och dokumentslös arbetskraft. HRF föreslår att myndigheterna ska komma till rätta med problemen genom att från arbetsgivaren kräva redovisning av de anställda och legitimation.¹⁰⁷ Ett annat förslag på åtgärd är att myndigheterna ökar kontrollen på de jobberbjudanden den som söker uppehållstillstånd för att arbeta måste redovisa i sin ansökan.¹⁰⁸

Inom byggbranschen är det vanligt att företag undviker arbetsgivarskatter och avgifter genom att förse arbetare med F-Skattsedel. Därmed räknas dessa inte som löntagare utan som egen

¹⁰² Intervju med Therese Hultén, HRF.

¹⁰³ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

¹⁰⁴ ”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”, LO 2004, s. 21 – 22.

¹⁰⁵ Intervju med Thord Pettersson, LO.

¹⁰⁶ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

¹⁰⁷ Kerstin Ekberg, ”Facket kräver leg för restauranganställda”, *Svensk Hotellrevy* nr 10/ 2002, s. 8.

¹⁰⁸ Kerstin Ekberg, ”Kontrollera att jobben verkligen finns”, *Svensk Hotellrevy* nr 12/ 2004, s. 8.

företagare. På så sätt kan arbetsgivarna också undgå kollektivavtalen. Byggnads vill ha en ökad myndighetskontroll av de arbetare med F-Skattsedel. Man kräver också höjd straffavgift för den som anlitar svart arbetskraft och att det införs auktorisation för uthyrningsföretag.¹⁰⁹

Kontroller av arbetsplatser

Från LO:s sida diskuteras fackförbundens rätt att på arbetsplatsen kontrollera även icke-medlemmar. Det som kontrolleras är om kollektivavtalet följs och om löntagaren får rätt lön.¹¹⁰ Byggnadsarbetareförbundet genomför kontroller av arbetsplatser för att kartlägga förekomsten av utländsk arbetskraft i Sverige. Med kartläggningen vill man informera om de svenska arbetsmarknadsreglerna och om kollektivavtalen. Målet är att alla ska få fullt socialt skydd och avtalsenliga löner, oavsett bakgrund. I rapporten från kartläggningen lyfter man fram ansvaret hos de oseriösa företagen och hos de förmedlings- och bulvanföretag som förmedlar dokumentlösa arbetare. Man kräver ett större ansvarstagande från de svenska myndigheterna och högre straffavgift för de företag som använder svart arbetskraft.¹¹¹ Man vill också i framtiden bland annat ta fram en strategiplan för hur Byggnads ska kunna värva den utländska arbetskraften till facket.¹¹²

Kontrollerna sker i samarbete med bland annat Riksskatteverket och byggarbetsgivare. Om facket stöter på utländsk arbetskraft på arbetsplatserna kontrolleras även arbets- och uppehållstillstånd. Tillstånden sitter i passen, som endast polis har rätt att kontrollera. Därför har Byggnads anklagats för att utföra passkontroller av utländska arbetare i samarbete med polis.¹¹³ Arbetarna tycks ha haft F-Skattsedel, men Byggnads menar att arbetarna bör betraktas som arbetstagare och inte egenföretagare. Eftersom de inte har arbetstillstånd bör de anses arbeta illegalt i landet.¹¹⁴ Kontrollerna har resulterat i de fall det visat sig att tillstånd saknas, i utvisningar.¹¹⁵ Inom Byggnads är man medveten om faran med att man vänder sig mot arbetarna. ”Facket har, avsiktligt eller ej blivit en fiende” står det i en artikel i Byggnads medlemstidning.¹¹⁶ När ombudsmän från Byggnads, Målarnas och Elektrikernas fackförbund genomförde kontroller på arbetsplatser i Härjedalen och Jämtland ledde några av deras

¹⁰⁹ ”Kartläggning av förekomsten av utländsk arbetskraft i Skåne”, Byggnads 2004, s. 1 – 2.

¹¹⁰ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

¹¹¹ ”Kartläggning av förekomsten av utländsk arbetskraft i Skåne”, Byggnads 2004, s. 1 – 2.

¹¹² ”Kartläggning av förekomsten av utländsk arbetskraft i Skåne”, Byggnads 2004, s. 6.

¹¹³ Ove Bengtsberg, ”Byggnads jagar inte arbetare”. *Arbetaren* nr 12/ 2002, s. 18.

¹¹⁴ ”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”, LO 2004, s. 15.

¹¹⁵ ”Svart arbetskraft på Lidl-bygge”, *LO-Tidningen* nr 34/ 2003, s. 15.

¹¹⁶ Ingemar Dahlkvist och Johan Sjöholm, ”Här finns de illegala byggjobbarna”, *Byggnadsarbetaren* nr 16/ 2003, s. 6.

avslöjanden om dokumentlösa byggnadsarbetare till att polis genomförde utvisningar. Ombudsmännen uttryckte att de inte kände tillfredsställelse till utvisningarna. Det fanns förståelse för arbetarnas situation, det var snarare organisatörerna och förmedlarna man ville åt.¹¹⁷

Thorbjörn Molander menar att det ändå är korrekt agerande. Eftersom arbetarna saknade arbetstillstånd skulle de följaktligen avvisas.¹¹⁸ LO:s förbundsjurist Kurt Junesjö menar att kontrollerna sker för att förhindra anställningar med löner under avtalad nivå. Han ser Byggnads kontroller på arbetsplatserna som ett försvar av kollektivavtalen och hävdar att facket är och ska vara en utbudskartell där ingen grupp av arbetare ska tillåtas gå med lägre lön. Kollektivavtalen är ett skydd mot lönedumpningen.¹¹⁹

Ulf Hansson från Kommunals sektion i Skåne, har förståelse för Byggnads kontrollåtgärder. Kontrollerna av visum och arbetstillstånd syftade till att förhindra lönedumpning och tvinga arbetsgivarna hålla sig till kollektivavtalen. Han menar dock att om Kommunal genomfört kontroller av arbetarna ute på fältet så som Byggnads, så hade de gjort sig fiender med löntagarna. De hade stött sig med arbetarna och inte fått dem att gå med i facket. Istället valde Kommunal att först kartlägga gästarbetarnas situation för att sedan kunna lösa problemen på bästa sätt.¹²⁰

När SEKO upptäckte att det fanns papperslösa arbetare som städade i tunnelbanan i Stockholm var, som Isacson minns det, klubbordförandes första reaktion att vända sig till Migrationsverket. Isacson påpekar att fackförbundet inte är poliser. Facket försöker istället hjälpa löntagarna, främst medlemmar men även andra. Isacson berättar att efter att åtgärder vidtagits av SEKO och Connex, blev några av SEKO:s förtroendevalda arbetsledare och kontrollerna över vilka som anställs har därmed ökat. Isacson menar att ”det har liksom blivit tuffare på alla håll, med kontroll och du måste kunna visa ID och så där” men att det samtidigt är oundvikligt att det blir så på arbetsplatsen. Han betonar dock att facket inte får vara poliser och att de inom facket ändå drivs av idéer om alla människors lika värde. Frågor av polisiär

¹¹⁷ Ingemar Dahlkvist, ”Lyxhus byggs av illegala byggjobbare”, *Byggnadsarbetaren* nr 14/ 2003, s.15.

¹¹⁸ Intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

¹¹⁹ Kurt Junesjö, ”Det blir social dumpning”. *Arbetaren* nr 8/ 2002, s. 18.

¹²⁰ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

eller fiskal karaktär menar han att myndigheter får sköta och att facket istället arbetar med kollektivavtal.¹²¹

Informationsspridning och kommunikation

Flera av de intervjuade betonar det språkliga problemet vid kommunikation mellan utländsk arbetskraft och fackföreningar. Inom arbetarrörelsen har man diskuterat att använda sig av den flerspråkiga växel man har. Det skulle ge möjlighet att ge information på 18 olika språk.¹²² Flera förbund har också publicerat informationsmaterial på olika språk. Exempelvis har Kommunalarbetareförbundet tryckt upp material på sju olika språk med information om facket och om rättigheter för löntagare i Sverige, anpassat till den arbetskraft som kom österifrån på turistvisum.¹²³ Broschyren delades ut vid färjeterminaler och vid boendeläger som arrangeras för den utländska lantarbetskraften i södra Sverige.¹²⁴ Byggnads har delat ut sin broschyr ”Att arbeta som byggnadsarbetare i Sverige”, skriven på svenska, polska och ryska. Det LO-anslutna Transportarbetareförbundet har köpt reklamplats på färjorna som trafikerar sträckan Skåne – Polen.¹²⁵ Även inom Fastighets har man upplevt att språket är en barriär för kontakt mellan fackföreningen och dokumentlösa löntagare, men också att de dokumentlösa tenderar att ha större förtroende för landsmän. Därför försöker man använda sig av de medlemmar som har samma etniska bakgrund som de dokumentlösa man stöter på.¹²⁶ Therese Hultén från HRF önskar att informationen om vilka regler som gäller i Sverige når immigranterna redan i hemlandet, innan själva migrationen ägt rum.¹²⁷ Flera av de intervjuade från fackförbunden uppger svårigheterna med att som facklig representant få kontakt med de dokumentlösa. En anledning är att den fackliga tradition de dokumentlösa har i sina hemländer skiljer sig från den i Sverige. I många länder är fackförbunden lierade med staten och agerat för statliga intressen.¹²⁸

¹²¹ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

¹²² Intervju med Thord Pettersson, LO.

¹²³ ”Arbeta i Sverige? Information till dig som arbetar tillfälligt i Sverige”, Kommunal 2004.

¹²⁴ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

¹²⁵ Intervju med Thord Pettersson, LO.

¹²⁶ Intervju med Gesa Markusson, Fastighets.

¹²⁷ Intervju med Therese Hultén, HRF.

¹²⁸ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal; intervju med Gesa Markusson, Fastighets; intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

Samarbete med fackföreningar i andra länder

Flera av de intervjuade nämner möjligheten och nyttan av att samarbeta med fackföreningar från migrationsländerna. Inom SAC:s arbetsgrupp för papperslösa har man påbörjat ett samarbete med en polsk syndikalistisk organisation. Man diskuterar också möjligheten till obrutet medlemskap i SAC för immigranter anslutna till syndikalistiska fackförbund i andra länder.¹²⁹ Kommunal har diskuterat frågor runt migrerande arbetskraft med den polska fackföreningen för jordbrukare, Solidarnosc. Enligt Mats Hansson från Kommunal är man öppen för att samarbeta med det polska facket.¹³⁰ Även inom Kommunal diskuteras internationellt medlemskap.¹³¹

Biståndsverksamhet

Inom HRF lyfter man fram biståndsverksamheten som en av de starkaste strategierna. HRF satsar i sin biståndsverksamhet bland annat på facklig organisering som syftar till att få upp löner och få till stånd förbättring av arbetsmiljö och fackliga rättigheter. Biståndet syftar på så sätt i längden till att förhindra att människor utnyttjas som billig arbetskraft. Människor ska, oavsett var de bor, kunna leva drägliga liv i sitt hemland och inte tvingas migrera.¹³²

Inställning till migrationspolitiken

Den dokumentlösa arbetskraften har en illegal status eftersom den dels arbetar inom den informella sektorn, dels saknar arbets- och uppehållstillstånd. Tillståndens beviljande regleras genom den migrationspolitik som förs i Sverige. Facken har möjlighet att påverka de beslut som fattas angående migrationspolitiken. Det finns ett direkt intresse från fackets sida, eftersom migrationspolitik fungerar som arbetskraftsreglerande. De fackliga instanserna deltar i besluten om beviljande av arbetstillstånd. Facket prövar fallen efter hur det ser ut på arbetsmarknaden. I de fall där det finns arbetslösa i landet inom de jobb arbetstillstånd söks, avslås ansökan. I de fall det saknas arbetare inom yrket, beivras tillstånd.¹³³

¹²⁹ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna; Lena Barrow, "Alla arbetare är välkomna", *Arbetaren* nr 7/ 2002, s. 18.

¹³⁰ Catarina Johansson Junttila, "Samarbete med polskt fack", *Kommunalarbetaren* nr 16/ 2003, s. 9.

¹³¹ Catarina Johansson Junttila, "Svårt för fack hjälpa utländsk arbetskraft", *Kommunalarbetaren* nr 15/ 2003, s. 9.

¹³² Intervju med Therese Hultén, HRF.

¹³³ Intervju med Thorbjörn Molander, Byggnads.

Inom LO motsätter man sig inte arbetskraftsinvandring i sig eftersom denna är förenligt med fackets uppgift att stärka arbetstagarnas position och skydda deras villkor.¹³⁴ Man menar vidare att LO inte är protektionistisk i sin politik. Däremot har LO alltid förordat reglerad invandring för att förhindra underbudskonkurrens, hålla ordning och reda på arbetsmarknaden samt höja värdet av att vara arbetstagare i Sverige. Fri arbetskraftsinvandring ses inte minst som dåligt för den invandrade arbetaren som riskerar att i onödan söka sig till ett land utan garantier på arbete. Det enda som anses möjligt i praktiken är reglerad arbetskraftsinvandring.¹³⁵ Åsikter finns inom LO om att arbetskraftsinvandringen måste vara förknippad med krav på bland annat rätt till sysselsättning och garanti för välfärd. Kraven finns bland annat för att skydda den som själv är arbetskraftsinvandrare.¹³⁶ Inom LO säger man sig ha intresse av att stoppa den illegala invandringen, med motiveringen att dokumentlösa arbetare är utsatta på sin arbetsplats, att seriösa företag konkurreras ut av oseriösa arbetsgivare och att staten förlorar i skatteintäkter.¹³⁷

Det finns dock olika åsikter bland LO-medlemmarna om den svenska flykting- och migrationspolitiken. LO-utredaren Thord Petterssons inställning till fri invandring är att det endast leder till ökad konkurrens mellan löntagarna. Han ser problem med de osynliga murar som byggs upp runt Europas gränser men han tror inte lösningen är att riva dessa. De problem som finns med dessa murar, att människor som försöker ta sig igenom far illa, måste lösas på annat sätt menar han. Myndigheterna i de europeiska länderna har sett mellan fingrarna på förekomsten av "illegal arbetskraft". Trots att man vetat om att den finns där har man sett mellan fingrarna för att det ger ekonomisk vinning och konkurrenskraft enligt Pettersson. Han menar också att många länders asylsystem tvingat ut människor till illegalitet på arbetsmarknaden. I de fall då flyktingar inte får tillräckligt med bidrag och samtidigt inte ges tillstånd att arbeta måste de söka sig till den informella ekonomin. Vad gäller de flyktingar som gått under jorden för att de fått avslag på ansökan om uppehållstillstånd finns krav från olika håll om amnesti. Pettersson tror inte det är en lösning, då det finns problem med organiserad arbetskraftsexport i vissa länder där man säljer organiserade resor till Sverige med löfte om amnesti. Om man ger amnesti åt dem som är gömda idag kommer det att locka

¹³⁴ "Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser", LO 2004, s. 3.

¹³⁵ "Arbetsmarknadsutskottets offentliga utfrågning om arbetskraftsinvandring i maj 2003", Riksdagens Arbetsmarknadsutskott, s. 14 – 17.

¹³⁶ Thord Pettersson, "Fri invandring är inte humanism". *Arbetaren* nr 10/ 2002, s. 18.

¹³⁷ "Stärk myndigheterna för mer ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, sid. 6.

fler som förväntar sig att även de ska få amnesti efter ett tag, menar Pettersson.¹³⁸ Det fackliga ombudet Gesa Markussons åsikt är att fackföreningarna måste arbeta för en generösare flyktingpolitik. På så sätt kan man komma förbi problematiken med att det fackliga arbetet för att få bort den informella arbetsmarknaden gör dokumentlösa löntagare arbetslösa. Enligt Markusson finns viljan inom fackföreningarna att påverka flyktingpolitiken. Det finns intresse av att luckra upp den så länge som det är samma lönenivåer och arbetsförhållandena som gäller för de dokumentlösa som den ordinarie svenska arbetskraften.¹³⁹ Bjarne Isacson från SEKO anser att det finns ett problem med de strikta migrationsreglerna som nu gäller för dem som vill komma till Sverige för att arbeta. Utestängandet från den svenska arbetsmarknaden bygger på rädsla för en ökad arbetslöshet. Han vill att de som vill arbeta i Sverige ska få göra det, men på de avtal och regler som gäller. Samtidigt kan facket arbeta för att förbättra möjligheterna att komma till Sverige för att arbeta.¹⁴⁰

Lotta Holmberg från SAC menar att fackföreningarna måste ta ställning för fri invandring utifrån perspektivet att flyktingarnas position och intressen är desamma som arbetarklassens. Hon hävdar att de fackliga intressena inte har något med nationalism att göra och att de inte heller står i motsättning till öppna gränser.¹⁴¹ SAC:s förhandlingssekreterare Lena Barrow skriver i samma debattartikelserie att fackföreningarna tar ställning redan när de väljer förhållningssätt till ”invandrades fackliga rättigheter i förhållande till deras status hos myndigheterna”. Facken har då att välja mellan att upprätthålla de kontrollerande lagar som hindrar dem från att agera för de dokumentlösa arbetarna eller att ignorera nationsgränserna och därmed agera utifrån att arbetarklassen inte har något hemland.¹⁴² Holmberg nämner att man inom SAC-Syndikalisterna pratat om att vara en del av den sociala, politiska rörelsen och kräva öppna gränser och amnesti för dokumentlösa. Hon menar att gränserna bör ses som ett skydd för företag och stater snarare än som skydd för människor. Holmberg påpekar vidare att det inte är tillräckligt att agera fackligt eftersom problemet består så länge människor fortsätter vara dokumentlösa.¹⁴³

¹³⁸ Intervju med Thord Pettersson, LO.

¹³⁹ Intervju med Gesa Markusson, Fastighets.

¹⁴⁰ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

¹⁴¹ Lotta Holmberg, ”Organisera de papperslösa!” *Arbetaren* nr 5/ 2002 s. 18.

¹⁴² Lena Barrow, ”Alla arbetare är välkomna”, *Arbetaren* nr 7/ 2002, s. 18.

¹⁴³ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna.

Inom Kommunals sektion i Östhammar, som har gett hjälp och stöd till asylsökande, menar man att den fackliga organisation kan lobba för att asylsökande arbetskamrater ska få stanna.¹⁴⁴ Också inom Byggnads har man gett stöd till en medlem med vit anställning men vars asylansökan avslagits.¹⁴⁵ För många dokumentlösa är det ett problem att det tillfälliga arbetstillståndet går ut under tiden man väntar på svar om uppehållstillstånd. Inom HRF vill man få till stånd en ändring av reglerna för arbetstillstånd för asylsökande, så att de asylsökande ska automatiskt få förlängt arbetstillstånd när man väntar på att få förlängt uppehållstillstånd.¹⁴⁶

Inställning till den informella arbetsmarknaden

LO:s inställning är att den informella arbetsmarknaden ska motarbetas och förbunden arbetar för att få bort den informella arbetsmarknaden. Man försöker omvandla ”svarta” jobb till ”vita” och få bort företag som bygger sin affärsidé på att utnyttja utsatta människors position och på att ha underbetald arbetskraft. Dokumentlösa arbetare ses som rättslösa på den informella arbetsmarknaden då de inte kan göra sig hörda eller vända sig till varken polis eller fackförening. Detta innebär att arbetsvillkoren i allmänhet pressas ned. Att fackligt bistå dokumentlösa på arbetsmarknaden kan därmed ses som facklig hjälp till självhjälp. Dock kommer arbetare ändå att behövas till just de jobben de dokumentlösa arbetare gör, annars skulle de inte utföras. Om dessa arbeten ändå ska göras kan facken se till att rätt lön och sociala försäkringar ska tillkomma arbetarna.¹⁴⁷

Fastighets arbetar aktivt mot de företag som man vet använder sig av svart arbetskraft. Man är ändå medveten om att följderna med att få bort de företag som anställer svartarbetare blir för den dokumentlösa arbetskraften att den blir av med arbetstillfällena och den enda försörjningsmöjlighet den har.¹⁴⁸

Resonemang om globaliseringsfenomen

Inom LO beskrivs en ökad rörlighet för arbetskraften parallellt med den snabba globaliseringen av världsekonomin. Denna utveckling sägs leda till att löntagarnas villkor utsätts för global konkurrens. En förutsättning för att globaliseringen ska ge möjlighet till

¹⁴⁴ Ann-Christin Sjölander Holland, ”Kommunalare stöder asylsökande”, *Kommunalarbetaren* nr 7/ 2004, s. 28.

¹⁴⁵ Nina Hotvedt, ”Rädslan för polisen styr Rolandos liv”. *Byggnadsarbetaren* nr 4/ 2002, s. 11.

¹⁴⁶ Intervju med Therese Hultén, HRF.

¹⁴⁷ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

¹⁴⁸ Intervju med Gesa Markusson, Fastighets.

ökad välfärd för alla sägs vara att tillväxten fördelas rättvist både mellan och inom länderna. De fackliga och sociala rättigheterna bör bli globala för att social dumpning ska kunna undvikas, där företag väljer att placera sin verksamhet efter var lönerna och kraven är lägst.¹⁴⁹ Arbetsgivarna anses idag kunna spela ut arbetstagare i olika länder mot varandra. Därför krävs även ett utvecklat fackligt internationellt samarbete och engagemang, inte bara mellan fackföreningar i olika länder, utan även mellan arbetsplatser inom globala företag med verksamhet i olika länder. Den fackliga kampen sägs vara lika självklar på lokal, vardaglig nivå som i de globala sammanhangen. En samhörighet sägs skapas mellan arbetare på enskilda arbetsplatser som i sig är en länk i den globala samhörigheten. Den lokala fackliga kampen anses vara beroende av att den fackliga kampen är framgångsrik i resten av världen och därför förespråkas global solidaritet och sammanhållning.¹⁵⁰ Trycket på den svenska arbetsmarknaden sägs öka med den ökade rörligheten av arbetskraften samt den parallella ökade internationaliseringen. Detta kopplas till problemen med dokumentlös arbetskraft på den svenska informella arbetsmarknaden.¹⁵¹

Den ökade internationaliseringen beskrivs i Kommunals omvärldsanalys med följder som bland annat en förändring av kulturer, internationalisering av företag och förskjutning av politiska frågor från ett nationellt till ett globalt perspektiv. För Kommunals medlemmar sägs detta leda bland annat till en ökad arbetskraftsinvandring. Detta kommer att präglade medlemmarnas arbetsplatser genom ökade krav för att matcha den ökade mångfalden, samt ökade krav för internationellt samarbete.¹⁵² Med ökningen av den kulturella mångfalden som följer en ökad globalisering, skapas en mottrend med ökad segregation och främlingsfientlighet. Drivkrafterna bakom den ökade kulturella mångfalden i det svenska samhället sägs vara den globala orättvisan och lokala krishärdar men även det globaliserade medielandskapet och bristen på arbetskraft i väst. Kommunals medlemmar sägs beröras genom det ökade kaos och främlingsfientlighet som ett alltmer mångkulturellt samhälle kan leda till. Man befärdar även att en stor arbetskraftsinvandring kan leda till ett A- och B-lag med lönedumpning som följd.¹⁵³

¹⁴⁹ "Riktlinjer för internationellt fackligt arbete", LO-kongressen 19–23 juni 2004, s. 4.

¹⁵⁰ "Riktlinjer för internationellt fackligt arbete", LO-kongressen 19–23 juni 2004, s. 3

¹⁵¹ "Stärk myndigheterna för ordning och reda på arbetsmarknaden", LO 2004, s. 6.

¹⁵² "Omvärldsanalys – 20 trender 4 scenarier. Bilaga 1 till rapport, förbundsmöte 2003", Kommunal / Kairos Future AB s. 14.

¹⁵³ "Omvärldsanalys – 20 trender 4 scenarier. Bilaga 1 till rapport, förbundsmöte 2003", Kommunal / Kairos Future AB s. 18–19.

Bjarne Isacson från SEKO tror att den totala ”rovdrift” kapitalismen bedriver på många ställen jagar bort människor från sina hemländer. Istället försöker dessa finna försörjning på andra ställen. Han tar upp följderna av strukturanpassningspolitiken i tredje världen och menar att människor tvingas ta sig ”dit där kapitalismen vill, ska vi säga, samlas”. När människor sliter upp rötterna och hamnar i storstäder utan några band kvar hamnar de på den informella arbetsmarknaden.¹⁵⁴ Ulf Hansson från Kommunal i Skåne menar att Sverige utnyttjar systemet med utländsk billig arbetskraft. Priset på arbetskraft är knutet till nations-tillhörighet. De polska gästarbetarna får högst betalt, sämre lön får arbetskraft från exempelvis Litauen och Ukraina. Öststatsländerna utnyttjar i sin tur annan utländsk arbetskraft. Polska gästarbetare arbetar i Sverige, samtidigt som rumänska, vitryska och ukrainska gästarbetare efterfrågas i Polen eftersom deras arbetskraft är billigare än den polska.¹⁵⁵ Lotta Holmberg från SAC menar att tillverkningsindustrin flyttat från väst till tredje världen, men att det finns produktion som inte går att flytta. Därför kommer det arbetskraft från tredje världen som betalas med låga löner.¹⁵⁶

Sammanfattning av strategier och tillvägagångssätt

De dominerande strategierna inom den svenska fackföreningsrörelsen sätts främst av LO-förbunden. Det handlar främst om att skapa ordning och reda på den svenska arbetsmarknaden genom att kontrollera företag och sanera arbetsmarknaden från oseriösa arbetsgivare. Även arbetskraften kontrolleras för att förhindra svartarbete och utländsk dokumentlös arbetskraft på arbetsmarknaden. Informations-spridning till den utländska arbetskraften om hur den svenska arbetsmarknaden fungerar samt i vissa fall biståndsarbete ses som strategier för att komma till rätta med dokumentlös arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden. Samarbete med fackföreningar i utlandet är ytterligare en strategi som används. Strategierna är dock inte till för att ge direkt stöd och hjälp för den dokumentlösa arbetskraften, utan för att förhindra den. Endast den syndikalistiska fackföreningen SAC ger möjlighet för dokumentlösa arbetare att agera fackligt.

¹⁵⁴ Intervju med Bjarne Isacson, SEKO.

¹⁵⁵ Intervju med Ulf Hansson, Kommunal.

¹⁵⁶ Intervju med Lotta Holmberg, SAC-Syndikalisterna.

VEM ÄR FACKET TILL FÖR? ANALYS AV STRATEGIER

Nedan analyserar jag de fackliga strategier, motiveringar och åtgärder jag presenterat i avsnittet ovan. Jag använder mig av de analytiska verktyg jag presenterat i uppsatsens inledning. Analysen presenteras uppdelat efter de variabler som ingår i min analysmodell. Jag diskuterar också de fackliga resonemangen kring globaliseringsfenomenen.

Särintressen eller gemensamma klassintressen?

Bland argumenten för de fackliga åtgärderna kan vissa inslag av särintressen skönjas. Inom LO säger man sig ta hänsyn till de egna medlemmarnas förhållanden och ställning på arbetsmarknaden. Man vill skydda de egna medlemmarna från att bli av med arbetstillfällena när utländsk, dokumentlös arbetskraft konkurrerar med lägre löner och sämre villkor. Man vill förhindra en nedgång i löner och arbetsvillkor för de egna medlemmarna genom att förhindra utspridningen av den informella ekonomin och anställningen av dokumentlös arbetskraft.

De dokumentlösa arbetarnas intressen får inte samma utrymme i den fackliga politiken, dels för att det rör sig om icke-medlemmar, dels för att dessa arbetar inom den informella ekonomin. Som fackföreningsrörelse måste man arbeta emot skrupelfria arbetsgivare som utnyttjar arbetare inom den informella ekonomin och försvara de rättigheter som facken hittills kämpat sig till. Men den dokumentlösa arbetskraften har endast den informella ekonomin att vända sig till för att trygga sin försörjning. Därmed anses denna del av arbetskraften ha delvis motsatta intressen till de fackliga medlemmarnas intressen. Att sanera branscherna från den informella ekonomin leder till att den dokumentlösa arbetskraften blir av med arbetet, något som inte problematiseras inom facken. Att kartlägga och sanera branschen genom att kontrollera arbetarna på arbetsplatserna innebär risk att den utländska arbetskraften upptäcks och därmed utvisas. Detta är en följd som accepteras och som anses ibland även beklaglig, men i slutändan oundviklig. På det sättet kan den svenska fackföreningsrörelsen ses som präglad av särintressen gentemot dokumentlös arbetskraft.

Facken säger sig ha gemensamma intressen med den svenska staten och arbetsgivarna vad gäller att få bort den svarta ekonomin och anställning av dokumentlösa arbetare. Här läggs fokus på annan intressegemenskap än den mellan de svenska löntagarna och den dokumentlösa utländska arbetskraften. Detta förhållningssätt kan tolkas som ett perspektiv av nationellt särintresse. Det viktiga är att den svenska arbetsmarknaden är fungerande, därför samarbetar

man med stat och arbetsgivare. Man har samma syn på illegalitet som nationalstaten vad gäller uppehålle i landet och överensstämmer i de lagliga föreskrifterna om utvisning vid illegalt uppehålle. Facken samarbetar i arbetskraftsregleringen med den svenska staten. Endast vid brist på arbetskraft ger man tillstånd till utländsk arbetskraftsinvandring. Man vill med detta skydda de svenska medborgarnas position på arbetsmarknaden. I argumentationen för ökad kontroll på arbetsplatser framförs de oseriösa arbetsgivarna som främst ansvariga för oordningen på arbetsmarknaden. Många åtgärder riktar sig dock även direkt till arbetskraften och får stora följder för de dokumentlösa arbetarna.

Samtidigt finns även inslag av intressegemenskap mellan de fackliga medlemmarna och de dokumentlösa icke-medlemmarna. Man säger sig med de fackliga åtgärderna vilja förhindra lönedumpning och försämring i löntagarnas rättigheter för att detta inte skulle gagna någon, inte heller de dokumentlösa själva i längden. Det slås fast att alla arbetare, oavsett bakgrund, ska arbeta under samma villkor. Ingen ska exploateras eller utnyttjas till under de lönerna och villkoren som avtalen reglerar. De gemensamma intressena poängteras därmed. Att kampen mot företagens exploaterande av dokumentlösa arbetare och gästarbetare beskrivs som klasskamp visar på ett perspektiv där arbetarklassen ses som en enhetlig intressegemenskap. Fackföreningsrörelsens historiska löfte om att ingen arbetare ska behöva sälja sig under den lön arbetarna själva sätter, nämns som motiv till fackligt agerande. Inom den syndikalistiska delen av fackföreningsrörelsen utgår man direkt i sin argumentation från att alla tillhör arbetarklassen.

Exkludering eller inkludering?

LO-facken organiserar inte dokumentlösa arbetare. Dels tror man inte det är lösningen på problemet. De dokumentlösas status som illegala och utan tillstånd kan inte ändras genom organisering menar man. Dels säger man sig inte ha laglig möjlighet att organisera eftersom de dokumentlösa arbetarna har illegal status. Här godtar man de lagliga ramarna som ges, till skillnad från den syndikalistiska fackföreningen SAC som menar att det inte finns några lagliga hinder för fackföreningar att organisera.¹⁵⁷ Dock ser man inte heller inom SAC organisering av dokumentlösa som en slutgiltig lösning. Det görs heller inom LO inga försök till att ändra på själva möjligheterna för organisering av dokumentlösa arbetare. Inte heller finns några större försök för att på annat sätt bistå de dokumentlösa arbetarna. Exempelvis

¹⁵⁷ Lotta Holmberg, "Organisera de papperslösa!", *Arbetaren* nr 5/ 2002, sid. 18.

har man i allmänhet inga invändningar mot reglering av arbetskraftsinvandring eller den illegala statusen dokumentlösa människor får av den statliga lagstiftningen.

Valet att inte organisera dokumentlösa arbetare kan tolkas som ett exkluderande av de dokumentlösa ur den svenska fackliga gemenskapen. Detta får också följder för vem fackföreningsrörelsen representerar. Fackföreningsrörelsen i Sverige är kopplat till den svenska nationalstaten och säger sig försvara "svenska intressen". Många gånger i argumentationen lyfts det inom LO-facken fram betydelsen av att skydda "svenska löntagare" och deras löne- och anställningsvillkor. Det finns även ett godtagande av och medhåll till de ramar den statliga lagstiftningen ger om exempelvis vem som får vistas i Sverige. Följaktligen anser man att utvisningar av dokumentlösa arbetare är i sin ordning. Här finns en relation till nationstillhörighet och till medborgarskap i nationella termer. Detta blir tydligare om man samtidigt tar hänsyn till den diskussion som finns om rasism och rasifierande praktiker även inom fackföreningsrörelsen.¹⁵⁸ LO säger sig också ha ett intresse av att skydda den nationella arbetsmarknaden från arbetslöshet och samverkar därför med statliga myndigheter i regleringen av arbetskraftsmigrationen.

Inom LO motarbetar man den informella arbetsmarknaden. I vissa fall betyder det i praktiken att man de dokumentlösa arbetarna ses som en del av det problem man bekämpar. Följden blir att man ser svårigheter i att organisera eller fackligt bistå dokumentlösa arbetare eftersom dessa arbetar inom den olagliga delen av ekonomin och inte är formella löntagare. Detta är ett exkluderande förhållningssätt, där de dokumentlösa inte ingår i den fackliga löntagargemenskapen. Samtidigt lyfts de dokumentlösas utsatta position fram som en anledning till att dokumentlösa anställs inom den informella ekonomin. Man framhäver att det är bristerna i regleringen av arbetsmarknaden som orsakar oordningen och inte de dokumentlösa arbetarna. De dokumentlösas intressen tas däremot inte tillvara när man väljer strategi gentemot den informella sektorn. Man är också från fackligt håll rädd att man genom att organiserar dokumentlösa arbetare, samtidigt legitimerar uppdelningen av arbetskraften i ett A- och B-lag. Resonemanget är inkluderande men praktiken blir exkluderande.

¹⁵⁸ Se uppsatsens inledningskapitel under avsnitt *Teoretiska utgångspunkter*; "Skapandet av de andra"

LO:s inställning till arbetskraftsmigration kan också tolkas som en exkluderande syn. Man vill ta tillvara på den svenska arbetskraften först och främst innan man öppnar upp arbetsmarknaden för arbetskraft utifrån. Det görs en åtskillnad mellan den utländska arbetskraftens intressen och den inhemska arbetskraftens intressen. Den inhemska arbetskraftens intressen prioriteras och den utländska arbetskraften exkluderas därmed ur den fackliga intressesfären.

I viss mån öppnas ändå LO-förbunden för de dokumentlösa arbetarna. Detta sker mestadels indirekt och även informellt men i begränsad utsträckning. I dessa fall handlar det om att man har de dokumentlösas utsatta position och den exploatering de utsätts för i fokus, exempelvis när man ger stöd till enskilda arbetare som fått utvisningsbesked. Man är också beredd att arbeta på andra sätt än direkt fackligt stöd och organisering. När det gäller utländsk arbetskraft inom den informella ekonomin men med rätt till uppehälle i Sverige finns däremot både vilja och möjlighet att organisera och bistå med facklig hjälp. Oftast rör det sig om arbetare från de nyblivna EU-medlemsstaterna i östra Europa. Försöken till informationsspridning på den utländska arbetskraftens egna språk kan ses som en inkluderande praktik men i begränsad utsträckning. Det handlar många gånger inte om att inkludera dokumentlösa arbetare i en facklig eller arbetarklassbaserad intressegemenskap. Snarare syftar viss informationsspridning till att förhindra arbetskraften från att komma till och arbeta i Sverige på illegala grunder. Ur det perspektivet kan den även ses som en exkluderande praktik.

Många åtgärder motiveras med att all arbetskraft i Sverige oberoende bakgrund, ska ha samma sociala skydd och avtalsenliga löner är ett inkluderande förhållningssätt. Detta är ett inkluderande perspektiv. De praktiska följderna av åtgärderna blir emellertid exkluderande när det drabbar de dokumentlösa genom att de blir av med sin försörjning eller genom att de riskerar utvisning. I dessa fall exkluderas de dokumentlösas intressen ur fackföreningarnas resonemang och val av åtgärder och problemfokusering. Fackföreningarnas politik motiveras också i vissa fall med att de egna medlemmarnas intressen först och främst måste tas tillvara. När kollektivavtalsmodellen ska försvaras gentemot oseriösa arbetsgivare hamnar dokumentlösa arbetare i kläm. Det finns en medvetenhet inom LO om att de fackliga åtgärderna drabbar de dokumentlösa och går emot dessas intressen. Facklig kontakt med dokumentlösa arbetare uppmuntras därför, för att skapa möjlighet till att ge en förklaring till fackets agerande.

Protektionism eller internationalism

Som jag nämnt i ovan analys om exkludering och inkludering, finns ett fackligt resonemang som bygger på att skydda "det svenska". LO:s inställning till migrationspolitiken och regleringen av den utländska arbetskraftsmigrationen kan tolkas som protektionistisk i de fall argument används för att skydda den egna svenska arbetskraftens intressen på arbetsmarknaden. Den utländska dokumentlösa arbetskraften ses då som en konkurrent till den svenska arbetskraften vad gäller arbetstillfällen. Diskussionen om protektionism är också relevant i de fall då den svenska fackföreningsrörelsen lierar sig, att den visar lojalitet med den svenska staten snarare än med den utsatta dokumentlösa arbetskraften. Exempelvis ser man den nationella lagstiftningen som utestänger och illegaliserar migranter, som "sin" lagstiftning. Jag har däremot inte stött på någon officiell problematisering inom LO över nationalstatens relation till arbetarklassen som splittrande eller försvagande. Däremot finns det en sådan diskussion inom SAC-Syndikalisterna.

Det finns dock en diskussion om att den utländska arbetskraften måste garanteras samma villkor och rättigheter som den svenska fackföreningsrörelsen kämpat sig till för de svenska medborgarna/ löntagarna. Dock kan man inte garantera all den utländska arbetskraften detta, bland annat därför att de dokumentlösa kan inte ges fackligt skydd och stöd på grund av dess rättsliga illegala status. Den huvudsakliga fackliga strategin tycks vara att släppa taget om de dokumentlösa arbetarna. Från den syndikalistiska delen av fackföreningsrörelsen finns dock försök att via den fackliga vägen bekämpa de problem som finns för de dokumentlösa. Motiveringen till denna strategi är att man ser gemensamma intressen mellan alla arbetare, oavsett nationell bakgrund eller legal status.

Ett internationalistiskt drag hos den svenska fackföreningsrörelsen är betoningen av internationell solidaritet och samarbete med utländska fackföreningar. Här krävs dock en diskussion om hur solidariteten och samarbetet ser ut och vad det syftar till. Solidaritet kan uttrycka sig i och tolkas som allt från välgörenhet till ömsesidigt utbyte. Ett samarbete med andra fackföreningar som syftar till att förhindra utländsk arbetskraft från att ta sig till Sverige och på så sätt skydda den egna arbetsmarknaden kan tolkas som protektionistiskt snarare än internationalistiskt.

Facket och globaliseringsfenomenen

Inom de olika fackliga instanserna jag vänt mig till finns ett, om inte utförligt så åtminstone begränsat, resonemang runt globaliseringsfenomenen. Det finns en koppling mellan den fackliga analysen av globaliseringen och de fackliga strategier och åtgärder som används gentemot dokumentlösa arbetare på den svenska arbetsmarknaden men den är delvis otydlig eller obefintlig. Det finns en medvetenhet om de globaliseringskrafter bakom migrationsströmmarna som får människor att utan legal status befinna sig på den svenska informella arbetsmarknaden. Strategierna och åtgärderna avspeglar dock inte detta resonemang i någon större utsträckning. Samtidigt som man i analysen ser de dokumentlösas utsatthet är strategierna fokuserade på att förhindra den dokumentlösa arbetskraften från att befinna sig på den svenska informella arbetsmarknaden. I diskussionen kring globalisering och migration ser man migranterna som en del av arbetarklassen som tvingas söka försörjning i annat land. De fackliga strategiernas fokus på att förhindra förekomsten av dokumentlösa arbetare, återspeglar inte denna diskussion. Däremot finns en koppling till analysen kring globaliseringen när det gäller de fackliga åtgärderna för att förhindra arbetsgivare från att utnyttja migranternas utsatta position.

Den fackliga reaktionen till arbetskraftens ökade rörlighet är att reglera den och delvis förhindra den från att träda in i den svenska arbetsmarknaden. Bland annat motiveras detta med att man vill förhindra konkurrens mellan arbetstagarna. I praktiken skyddas den inhemska arbetskraften från konkurrens utifrån. Man vill att de fackliga och sociala rättigheterna bör bli globala för att social dumpning ska kunna undvikas, men man tycker sig inte kunna inkludera dokumentlösa arbetare i den egna fackliga kampen. Samtidigt som man förespråkar global solidaritet och sammanhållning exkluderas den dokumentlösa delen av arbetskraften ur den fackliga organisationen. Trycket på den svenska arbetsmarknaden, som sägs öka med den ökade rörligheten av arbetskraften och internationaliseringen, lättas genom att de dokumentlösa stängs utanför nationalstaten Sverige och därmed oundvikligen den svenska arbetsmarknaden.

Man tar i analysen upp att dokumentlösa migranter tvingas söka försörjning inom den informella arbetsmarknaden, men i valet av strategier och åtgärder tar man inte hänsyn till detta ur migranternas eget perspektiv. Den fackliga lösningen blir att bekämpa den informella ekonomin utan att erbjuda alternativ för den dokumentlösa arbetskraften.

SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Uppsatsens syfte var att analysera och tolka de strategier och tillvägagångssätt som den svenska fackföreningsrörelsen väljer inför förekomsten av dokumentlös arbetskraft på den svenska informella arbetsmarknaden. Den svenska fackföreningsrörelsen tycks ännu inte hunnit utarbeta eller slutgiltigt ta ställning om enhetliga, officiella strategier vad gäller förekomsten av dokumentlösa arbetare på den svenska arbetsmarknaden. Frågan bearbetas just nu inom LO centralt och inom de olika LO- förbunden. Den syndikalistiska fackföreningen SAC har däremot som en strategi att organisera dokumentlösa arbetare och försöka använda fackliga åtgärder för att förbättra de dokumentlösas situation på arbetsplatserna. LO-facken ser det inte som önskvärt eller möjligt att organisera dokumentlösa arbetare.

En av de strategier och förhållningssätt som används i nuläget inom LO är försöken att skapa ordning och reda på arbetsmarknaden. Det innebär att den informella ekonomin bekämpas. Man vill också försvara kollektivavtalsmodellen, och förhindra lönedumpning och en allmän försämring av arbetsvillkoren och välfärden. Facken vänder sig mot oseriösa företag som anställer dokumentlös, utländsk arbetskraft. Ansvar för oordningen på arbetsmarknaden läggs på arbetsgivarna. De fackliga åtgärderna får dock konsekvenser för de dokumentlösa arbetarna genom att de blir av med anställning och riskerar utvisning ur landet. En annan strategi som används är informationsspridning till den dokumentlösa arbetskraften. Med den vill man upplysa den utländska arbetskraften om vilka regler som gäller på den svenska arbetsmarknaden. Man hoppas delvis på så sätt kunna förhindra att utländska dokumentlösa arbetare söker sig till den informella arbetsmarknaden i Sverige.

Den svenska fackföreningsrörelsens nuvarande strategier är mångfacetterade och rymmer allt från protektionistiska som internationalistiska inslag. Det finns både exempel på exkluderande som inkluderande praktiker. Man kan tolka strategierna som utslag av särintressen men där finns också synen på en enad arbetarklass med gemensamma intressen. Vissa av dessa variabler kan dock ses som dominerande beroende på vilka fackliga instansers strategier man granskar. Inom LO centralt kan man se exkluderande praktiker, präglade av särintressen, som dominerande. Exempel på detta är inställningen till arbetskraftsmigration, där man vill se en reglerad migration för att skydda den inhemska arbetskraftens möjlighet till anställning. Ett annat exempel på inslag av exkludering och särintressen är när man motiverar de fackliga

åtgärderna som drabbar den dokumentlösa arbetskraften, med att man vill skydda de löner, villkor och status som uppnått för den svenska arbetskraften. Ett inkluderande inslag som ser till gemensamma intressen hos både den svenska och den utländska arbetskraften är dock att man kräver att alla, oberoende av ursprung, ska få ta del av det som fackföreningsrörelsen uppnått. Här rör det sig främst om problemen som gästarbetande delen av arbetskraften har på den svenska arbetsmarknaden, snarare än om dokumentlösa arbetare. Man vill förhindra arbetsgivare från att utnyttja utländsk arbetskraft och utsätta den svenska arbetskraften för osund konkurrens genom dumpning av löner och arbetsvillkor. Ytterligare en exkluderande praktik är valet att inte organisera eller fackligt bistå den dokumentlösa arbetskraften. Det finns dock en vilja för indirekt engagemang, exempelvis genom stöd till andra organisationer. De gemensamma intressena finns där i bakgrunden men spelar aldrig den avgörande rollen i det slutgiltiga valet av strategier.

De internationalistiska inslagen är begränsade till samarbete med utländska fackföreningar för att förhindra att dokumentlös arbetskraft träder in på den informella arbetsmarknaden. Inom LO-förbunden finns enstaka exempel på hur man genom facket hjälpt enskilda dokumentlösa arbetare i migrationsärenden. Detta är exempel på en inkluderande praktik där facket träder ur sin traditionella roll och tillgriper ickefackliga metoder. Även den begränsade förekomsten av direkta fackliga åtgärder för att bistå dokumentlösa som jag visat existerar inom åtminstone ett förbund, är inslag av inkluderande och icke-traditionella praktiker. Betoning på biståndsarbete som ett sätt att stödja arbetare i andra länder som är subjekt för migrationsströmmar är ett annat möjligt internationalistiskt inslag. Inom den syndikalistiska fackföreningen SAC har man intagit en direkt inkluderande praktik och förhållningssätt när man valt att organisera dokumentlösa. Man använder sig också av en analys med ett klart internationalistiskt perspektiv där arbetarklassen ses som internationell och med gemensamma intressen.

Det finns inom fackföreningsrörelsen en medvetenhet och analys av globaliseringsfenomenen och dess relation till migration och den informella arbetsmarknaden. Medvetenheten och hänsynstagandet till globaliseringsfenomenen återspeglas dock inte i de fackliga strategierna och åtgärderna ur migranternas perspektiv. Det perspektiv fackföreningsrörelsen främst utgår från, speglas av särintresse som facklig organisation som främst ska ta tillvara på intressen som löntagare med svenskt medborgarskap främst har.

Genom att relatera till den teoretiska diskussionen runt globaliseringsfenomenen som jag presenterade inledningsvis i uppsatsen, kan vikten av den svenska fackföreningsrörelsens val av strategier belysas. Att den globala arbetsfördelningen i allt mindre utsträckning följer geografiska gränsdragningar utan snarare handlar om sociala relationer, berör fackföreningsrörelsens val av vem man inkluderar i den fackliga kampen. När periferin skapas inom kärnan får fackföreningarnas solidaritet med tredje världens arbetare en förändrad innebörd. Plötsligt finns periferins arbetskraft som man ska solidarisera sig med på samma arbetsplats som de egna svenska fackföreningsmedlemmarna. Delvis ses detta av facken som ett hot mot de egna medlemmarnas intressen. Det skulle också kunna ses som en ny möjlighet för fackföreningsrörelsen att tydliggöra den intressegemenskap som finns i ett internationalistiskt perspektiv. Här står fackföreningsrörelsen inför valet att lyfta fram de gemensamma klassintressena eller spela på protektionism och den segmentering och interna skiktning som skapats inom arbetarklassen. En sådan skiktning återfinns bland annat i uppdelningen av arbetskraften i legal och illegal status, som en följd av nationalstatens gränser och krav på medborgarskap. Frågan är vem som facket väljer att representera. LO har valt att inte organisera dokumentlösa arbetare eller arbetare inom den informella arbetsmarknaden. Relevant i detta resonemang är vem som ses som arbetare, värd att organiseras. LO angriper problemet med den informella sektorn genom att gå på de oseriösa arbetsgivarna men utesluter de dokumentlösa arbetarna från medverkan till lösning av problemet. Relevant är också diskussionen om den förändring mot transnationella maktstrukturer som sägs pågå och som undergräver den fackliga organiseringen baserad på nationalstaten. LO har genom historien antagit en nationell form och stött sig i relativt stor utsträckning på den svenska nationalstaten. LO:s val av strategier begränsar dess representation av arbetarklassen som enhetlig intressegrupp. Huruvida detta är ett framgångsrikt fackligt recept i tider präglade av globaliseringsprocesser återstår att se.

EGNA KOMMENTARER

Inom LO finns en rädsla att organisering av dokumentlösa arbetare skulle legitimera uppdelningen av arbetskraften i ett A- och B-lag. Man kan också hävda att det redan existerar en uppdelning i ett A- och B-lag. Utnyttjandet av den dokumentlösa arbetskraften är ett faktum, oavsett vilken strategi fackföreningsrörelsen väljer. Utifrån denna argumentation tycks facket blunda för hur arbetsmarknaden faktiskt ser ut idag. Facket agerar efter de egna principer snarare än efter de reella behov som föreligger hos den dokumentlösa delen av arbetarklassen. En diskussion om huruvida dessa principer bygger på särintressen och

exkluderingspraktiker bör ses som nödvändig, speciellt om man tar hänsyn till debatten om globaliseringen som visar sambanden mellan den informella sektorns tillväxt, migrationsströmmarna och globaliseringsprocesserna.

Den svenska fackföreningsrörelsens försök till att ge stöd för de dokumentlösa arbetarna verkar utföras halvhjärtat och hopplöst. Det man direkt gör för att ge stöd för dokumentlösa, är att söka kontakt, ge information och försöka skapa förtroende. Därefter finns inte mycket att erbjuda, förutom en förklaring till varför fackföreningarna väljer att samarbeta med myndigheterna och varför fackföreningarna bekämpar den del av arbetsmarknaden som ger de dokumentlösa försörjning. Har LO gett upp på denna del av arbetskraften? Det finns även exempel på icke-traditionella, inkluderande fackliga strategier inom det syndikalistiska facket SAC.

Möjligtvis är det för tidigt att fastslå vilka strategier som kommer att dominera fackföreningsrörelsen i Sverige. Det är dock svårt att avgöra om LO:s nuvarande resonemang och engagemang i de dokumentlösas situation i slutändan handlar om särintressen eller inte – vill man agera för att utländska arbetare inte ska utnyttjas eller främst för att förhindra lönedumpning för de egna medlemmarna? Vems perspektiv som intas och vad som anses vara problemet är frågor av betydelse. I slutändan handlar den avgörande frågan om vem facket bör vara till för.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Intervjuer

Ulf Hansson, ombudsman för Svenska Kommunalarbetareförbundet sektion 43 i Skåne, Marholmen 2004-12-02

Bjarne Isacson, ordförande för SEKO Stockholm, Facket för Service och Kommunikation, Stockholm 2004-11-26

Gesa Markusson, ombudsman för Fastighetsanställdas Förbund, avdelning 1 i Stockholm, Solna 2004-12-01

Torbjörn Molander, chef för näringspolitiska enheten i Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Stockholm 2004-12-08

Tord Pettersson, utredare på Landsorganisationen (LO), Stockholm 2004-11-25

Lotta Holmberg, aktiv i Utan Papper-gruppen Stockholms Lokala Samorganisation av SAC, Stockholm 2004-12-19

Therese Hultén, ombudsman på Hotell- och Restaurangfacket, Stockholm 2004-12-21

Informationsblad

”Papper åt alla – ingen är illegal.” Informationsblad från kommittén mot rasism och fascism, Stockholms LS av SAC-Syndikalisterna.

Tryckta källor

Rapporter och broschyrer

”Arbeta i Sverige? Information till dig som arbetar tillfälligt i Sverige”, Kommunal 2004

”Arbetskraft till salu – sex månader med öppna gränser”. LO, oktober 2004

”Arbetsmarknadsutskottets offentliga utfrågning om arbetskraftsinvandring i maj 2003”. Riksdagens Arbetsmarknadsutskott.

”Handbok för ordning och reda på arbetsmarknaden”. LO, november 2004

”Kartläggning av förekomsten av utländsk arbetskraft i Skåne”, slutrapport från Byggnads 2004.

”Omvärldsanalys – 20 trender 4 scenarier”. Bilaga 1 till rapport, förbundsmöte 2003. Kommunal och Kairos Future AB.

”Riktlinjer för internationellt fackligt arbete”. LO-kongressen 19 – 23 juni 2004. EO Print AB, 2004.

”Stärk myndigheterna för mer ordning och reda på arbetsmarknaden”. LO, april 2004.

Artiklar

Barrow, Lena, ”Alla arbetare är välkomna”, *Arbetaren* nr 7/ 2002.

Bengtsberg, Ove, ”Byggnads jagar inte arbetare”. *Arbetaren* nr 12/ 2002.

Dahlkvist, Ingemar, ”Lyxhus byggs av illegala byggjobbare”, *Byggnadsarbetaren* nr 14/ 2003.

Dahlkvist, Ingemar och Sjöholm, Johan, ”Här finns de illegala byggjobbarna”, *Byggnadsarbetaren* nr 16/ 2003.

Ekberg, Kerstin, ”Facket kräver leg för restauranganställda”, *Svensk Hotellrevy* nr 10/ 2002.

Ekberg, Kerstin, ”Kontrollera att jobben verkligen finns”, *Svensk Hotellrevy* nr 12/ 2004.

Helgö, Oscar och Nyhlin, Petter, ”Utan papper i Stockholms restaurangkök”, *Svensk Hotellrevy* nr 8/ 2002.

Hotvedt, Nina, ”Rädslan för polisen styr Rolandos liv”, *Byggnadsarbetaren* nr 4/ 2002.

Holmberg, Lotta, ”Organisera de papperslösa!” *Arbetaren* nr 5/ 2002.

Jacobsson, Göran, ”Gästarbete sätts i system i stor skala”, *LO-Tidningen* nr 19/ 2003.

Johansson Junntila, Catarina, ”De har inte högsta prioritet”, *Kommunalarbetaren* nr 15/ 2003.

Johansson Junntila, Catarina, ”De nya statarna”, *Kommunalarbetaren* nr 12/ 2003.

Johansson Junntila, Catarina, ”Kommunal drog tillbaka skadeståndskravet”, *Kommunalarbetaren* nr 14/ 2003.

Johansson Junntila, Catarina, ”Samarbete med polskt fack”, *Kommunalarbetaren* nr 16/ 2003.

Johansson Junntila, Catarina, ”Svartjobben ska bort i Värmland”, *Kommunalarbetaren* nr 16/ 2004.

Johansson Junntila, Catarina, ”Svårt för fack hjälpa utländsk arbetskraft”, *Kommunalarbetaren* nr 15/ 2003.

Junesjö, Kurt, ”Det blir social dumpning”. *Arbetaren* nr 8/ 2002.

Mavi, Devrim, ”LO ska lyfta glastaket för invandrare”. *Kommunalarbetaren* nr 12/ 2004.

”Svart arbetskraft på Lidl-bygge”, *LO-Tidningen* nr 34/ 2003.

Pettersson, Thord, ”Fri invandring är inte humanism”. *Arbetaren* nr 10/ 2002.

Sjölander Holland, Ann-Christin, ”Kommunalare stöder asylsökande”, *Kommunalarbetaren* nr 7/ 2004.

Litteratur

- Amin, Samir, (2000), "Economic globalism and political universalism: conflicting issues?", *Journal of world system research*, Vol. VI, No. 3.
- Beckman, Björn, Akwetey, Emmanuel and Lindström, Lars, (2000), "Labour unions, social pacts and democratization". UNRISD, Geneva: Background Paper.
- Beckman, Björn, Hansson, Eva och Sjögren, Anders (red), (2001) *Civil society and authoritarianism in the third world. A conference book*, Stockholm: PODSU.
- Beckman, Björn och Sjögren, Anders, (2001)"Civil society and authoritarianism: Debates and issues – an introduction", i Beckman, Hansson och Sjögren (red).
- Gallin, Dan, (2001),"Propositions on trade unions and informal employment in times of globalization", i Waterman och Wills (red.).
- Hadiz, Vedi, (2001), "Workers in post-Soeharto Indonesia", i Beckman, Hansson och Sjögren (red.).
- Hoogvelt, Ankie, (2001), *Globalization and the postcolonial world*, Basingtoke: Palgrave.
- Hjarnø, Jan, (2003), *Illegal immigrants and developments in employment in the labour markets of the EU*, Aldershot: Ashgate.
- Lambert, Rob och Webster, Eddie, (2001) "Southern unionism and the new labour internationalism" i Waterman och Wills (red.).
- Markoff, John, (1999), "Globalization and the future of democracy", *Journal of world system research*, Vol. V, No. 2.
- Mulinari, Diana och Neergaard, Anders, (2004), *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*, Umeå: Boréa bokförlag.
- Stalker, Peter, (2000) *Workers without frontiers. The impact of globalisation on international migration*, Geneva: ILO.
- Uhlin, Anders, (2001), "The transnational dimension in Southeast Asia" i Beckman, Hansson och Sjögren (red).
- Waterman, Peter och Wills, Jane (red.), (2001), *Place, space and the new labour internationalisms*, Oxford: Blackwell Publishers.